

Yayının Adı	Çocuk Hakları Gündemi
Yayının Türü	Yerel Süreli Yayın
Yayın Şekli	3 Aylık - Türkçe
ISSN	2791-738X
Sahibi	Ankara Barosu Başkanlığı adına Av.Mehmet Eren TURAN
Yayının İdare Adresi	Ankara Barosu Başkanlığı Adliye Sarayı Kat: 5 Sıhhiye/ANKARA T: 0.312 416 72 00 • F: 0.312 309 22 37 www.ankarabarusu.org.tr
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	Av. Dr. Mahcemal SEYHAN
Editör	Av. Bülent DAĞSALI
Genel Yayın Yönetmeni	Av. Hilal ÇELİK
Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi Divanı	Av. Hilal ÇELİK – Merkez Başkanı Av. Hatice Özlem DURGUT – Başkan Yardımcısı Av. Rojda ALOĞLU – Başkan Yardımcısı Av. Alim YABAN – Başkan Yardımcısı Av. Sevda KEÇELİ – Başkan Yardımcısı Av. Aylin SAKARYA – Başkan Yardımcısı Av. Merve AYVALI – Başkan Yardımcısı Av. Yiğit ASLAN – Başkan Yardımcısı
Grafik Tasarım	Ali Kemal ÇERŞİL
Dizgi	Özlem GÜRSOY
Kapak Tasarım	Özlem GÜRSOY
Fotoğraflar - Kapak Fotoğrafı	Baro Arşiv
İletişim Adresi	Ankara Barosu Eğitim Merkezi (ABEM) İhlamur Sk. No: 1 Kızılay/ANKARA ankarabarusu@ankarabarusu.org.tr
Dağıtım	Ankara Barosu Bilgi Belge Merkezi T: (0312) 416 72 37 • bilgibelgemerkezi@ankarabarusu.org.tr
Basım Yeri	ARCS Dijital Ofset Matbaacılık http://arcs.com.tr
Basım Tarihi	Temmuz, 2022 (1500 Adet)

ÖNSÖZ

Av. Mehmet Eren TURAN
Ankara Barosu Başkanı

III

ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ'NDEN

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

VI

İfade Özgürlüğü, Çocuk ve Medya

Av. Berra AKTAN
Av. Büşra ÇAYCI

1

0-6 Yaş Çocuklara Medya Okuryazarlığı Eğitimi

Dr. Nihan FEYMAN GÖK

17

Prof. Dr. Levent ERASLAN ile Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

22

Sharenting ile Mücadele'ye "Çocuk Kurtarma Koalisyonu"
Tavsiyeleri ve "BM Çocuk Hakları Komitesi, BM Çocuk Haklarına
Dair Sözleşme'nin 25 inci Genel Yorumu" Perspektifinden Bakış
Av. İrem KOLBAKIR

26

Doç. Dr. Elif Gizem UĞURLU ile Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

30

Sosyal Medya Kullanımında Çocuğun Üstün Yararı;
Toplumsal Bir Tercih mi?
Toplumsal Bir Sorumluluk mu?

Av. Yağmur KUŞÇUOĞLU

35

Uzman Klinik Psikolog Mustafa MUTLU ile
Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

37

Önsöz

Kıymetli meslektaşlarım,

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi'nin emekleriyle ortaya çıkan "*Çocuk Hakları Gündemi*" Dergisi'nin 2022-1 sayısına önsöz yazmaktan büyük mutluluk duyduğumu ifade etmek isterim.

"*Medya ve Çocuk*" temasının işlendiği bu sayıda sosyal medya kullanımının, medya okur yazarlığının, çocukların medyada temsilinin, unutulma haklarının ve çocukların kişisel verilerinin korunması gibi daha birçok konunun detaylarını, sorunlarını ve çözümlerini hep birlikte inceleyeceğiz.

Bugünümüz ve geleceğimiz olan çocukların haklarını, hakkın öznesi oldukları bilinciyle her türlü ihmal ve istismarda korumaya ve savunmaya olan kararlılığımızı bir kez daha vurgulamak istiyorum. Elinizdeki bu dergi, meslektaşlarımızın çocuk hakları konusundaki seslerini duyurmaya araç olacaktır. Çocuklarımızın güvenli bir ortamda huzurlu ve mutlu yaşamaları için haklarının ve özgürlüklerinin korunduğu bir dünya için mücadelemiz devam edecektir.

Çocuk Hakları Gündemi Dergisi'nin çıkmasında öncü olan Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezimizin değerli üyelerine, yazarlarımıza ve yayımda emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Avukat Mehmet Eren TURAN

Ankara Barosu Başkanı

Çocuk Hakları Merkezinden

Merhaba! “Çocuk Hakları Gündemi” Dergisi’nin 2022-1 sayısı ile karşınızdayız. Çocuklar için mücadelemizi güçlendireceğine inandığımız Çocuk Hakları Gündemi’ni yayımlamanın mutluluğunu ve heyecanını kıymetli meslektaşlarımızla paylaşıyor; öneri, eleştiri ve katkılarınız sayesinde daha sağlam adımlarla yürüyeceğimize yürekten inanıyoruz.

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi olarak amacımız; yasal mevzuat ve uygulamalardaki sorunlara değinmek, çözümleri saptamak, ilgili makamlarla paylaşmak ve çocuk haklarının tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal süreç içerisindeki gelişimini ele almaktır. Dergimiz de bu amaca hizmet edecektir.

2022-1 sayısında gelişen dünyada medyanın çocuklar üzerindeki etkisine, siber dünyadaki çocuklara yönelik tehditlere, sosyal medya kullanımında çocuğun üstün yararına, çocukların da kişisel verilerinin olduğu gerçekliğine, çocukların ifade özgürlüğüne ve daha birçok konuya ışık tutuyoruz.

Dergimizin yayımlanmasında emeği geçen başta Ankara Barosu Yönetim Kurulu’na, Ankara Barosu Yayınları Merkezi’ne, kıymetli röportajları için Uzman Klinik Psikolog Mustafa MUTLU’ya, SODİMER başkanı Prof. Dr. Levent ERASLAN’a, Anadolu Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Elif Gizem UĞURLU’ya ve dergimizde yazılarıyla yer alan tüm kıymetli meslektaşlarımıza sonsuz teşekkürü bir borç biliriz.

Çocuk Hakları Gündemi Dergisi, çocuk haklarını korumaya ve savunmaya kararlı yürekler adına tüm çocuklara armağanımızdır.

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

İfade Özgürlüğü, Çocuk ve Medya

Av. Berra AKTAN

Ankara Barosu ÇHM Üyesi

Av. Büşra ÇAYCI

Ankara Barosu

GİRİŞ

Dijital çağın gündelik hayatlarımızı çok hızlı etkilemesi ve iletişim araçlarının çeşitliliğinin gün geçtikçe artması ile medya, özellikle de sosyal medya hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medyanın kullanımının artması ise insan hayatını hem olumlu hem de olumsuz yönden etkilemektedir. Olumlu etkilerin önemli bir örneği olarak ifade özgürlüğünün kullanılabilmesi için önemli bir kanal sağlanması gösterilebilir. Temel hak ve özgürlüklerden bir tanesi olan ifade özgürlüğü çok önemli olup şüphesiz ki her insan gibi çocuklar da bu hakka sahiptir.

Ancak, maalesef ki çocukların ifade özgürlüklerine her zaman riayet edilmediği görülmektedir. Çocukların kendilerini özgürce ifade etmelerinin önemi tartışılmaz olup bu özgürlüklerinin hem evde hem de ne yazık ki okulda kısıtlandığını gözler önüne seren çalışmalar, çoğu zaman bu özgürlüğün yalnızca kağıt üzerinde kaldığını göstermiştir. Halbuki çocuğun da tıpkı yetişkinler gibi yaşantısı, kendi deneyimleri, kendi fikirleri vardır ve kendilerine tanınmış haklarının hukuka aykırı şekilde baskılanması kabul edilemez. Burada önemli bir kitle iletişim aracı olan medyaya da önemli rol düşmektedir.

İfade özgürlüğü kapsamında “*görüşe sahip olma*”, “*haber ve görüşleri alma ve verme*” özgürlükleri ile “*bir düşünce veya bilginin özü anlamında düşünme, konuşma ve açıklama*” özgürlükleri olan çocukların kendilerine tanınan haklarını layıkıyla kullanmaları adına başlıca kitle iletişim araçlarından olan medya önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle de sosyal medyanın gelişimi ile çocukların medya üzerinden özgürce bilgi edindikleri ve kendilerini özgürce ifade ettikleri görülmektedir. Çocukların hiçbir baskı ve zorlamanın olmadığı bir ortamda özgürce kendilerini ifade edebilmeleri ya da kişisel gelişimini olumlu yönde etkileyen birçok bilgi ve içeriğe ulaşabilmeleri ifade özgürlüğü açısından olumlu olsa da madalyonun öbür yüzünden bakıldığında medyanın çocukların istismara ya da siber zorbalığa uğramalarına veya kötü alışkanlıklara yönelmelerine sebep olabilecek türden olumsuz etkilerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda da çocukları korumak adına ifade özgürlüğünün kısıtlanması mümkün olabilmektedir.

Bu anlamda, medya platformlarının statüsü ve bu platformlarla ilgili hukuki düzenlemeler, tartışmaya açık olup bu yarıda sadece genel çerçevede ifade özgürlüğü, çocukların ifade özgürlüğü, çocukların medya kullanımı ile ifade özgürlüklerinin korunması ve kısıtlanması hususlarında

ulusal ve uluslararası mevzuat ışığında değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

I. GENEL ÇERÇEVEDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade genel olarak “deyiş, söyleyiş; anlatım”^[1] anlamlarına gelmekte olup “ifade özgürlüğü bireylerin serbestçe haber ve bilgilere, başkalarının fikirlerine ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanamaması ve bunları tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelmektedir.”^[2]

İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’nin 10. maddesinde düzenlenmektedir. İlgili madde “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.” hükmündedir.

[1] TDK; Güncel Türkçe Sözlük, “ifade”: <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi:09.11.2021)

[2] AYM, Emin AYDIN Kararı, B. No: 2013/2602, 23/1/2014 T., § 40.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ise 25. ve 26. maddelerde ‘Düşünce ve kanaat hürriyeti’ ve ‘Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti’ düzenlenmiştir. 25. madde uyarınca “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”

26. maddenin birinci fıkrasının ilk iki cümlesi uyarınca ise “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.”

Şüphesiz ki ifade özgürlüğü demokratik toplumların yapı taşlarından bir tanesidir. Zira; ifade özgürlüğü, herkesin kendisini özgürce ifade edebilmesine imkan tanıyarak siyasi tartışmalarda da yer alabilmesine olanak sağlamak ve bu vesileyle de demokrasi için hayati önem taşımaktadır.^[3] Anayasa Mahkemesi (AYM) de ifade özgürlüğünü demokratik toplumun temellerinden biri saymakta ve vazgeçilmez olarak nitelendirmektedir.^[4] AYM’nin de belirttiği gibi, “Hakikat ışığı fikirlerin çarpışmasından doğar. Bu bağlamda toplumsal ve siyasal çoğulculuğu sağlamak, her türlü düşüncenin barışçıl bir şekilde ve serbestçe ifadesine bağlıdır. Aynı şekilde birey özgün kişiliğini düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği ve tartışabildiği bir ortamda gerçekleştirebilir. İfade özgürlüğü, kendimizi ve başkalarını tanımlamada, anlamada ve algılamada, bu

[3] Council of Europe; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Etkileri, “İfade Özgürlüğü”, <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/freedom-of-speech> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

[4] AYM, Emin AYDIN Kararı, B. No: 2013/2602, 23/1/2014 T., § 41.

çerçevede başkalarıyla ilişkilerimizi belirlemede ihtiyaç duyduğumuz bir değerdir.”^[5]

Yukarıda alıntılanıldığı üzere, AİHS'nin 10. maddesinin birinci paragrafı, ifade özgürlüğü hakkının üç bileşenini öngörmektedir: Fikir sahibi olma özgürlüğü, bilgi ve fikir alma özgürlüğü ve bilgi ve fikir verme özgürlüğü. İfade özgürlüğü ile koruma altında olan sadece düşünce ve düşünceyi ifade etme olmayıp “görüşe sahip olma”, “haber ve görüşleri alma ve verme” hürriyetlerini de içermektedir. Ayrıca ifade tarzları, biçimleri ve araçları da bu özgürlük kapsamında değerlendirilerek güvence altına alınmıştır.^[6] Ayrıca, ifade özgürlüğü, olumsuz ifade özgürlüğünü yani susma hakkını da içermekte olup AİHM, başvurucuyu kendi “kendini suçlamasına” karşı koruyan bir karara imza atmıştır.^[7]

A. Fikir Sahibi Olma Özgürlüğü

Ana Britannica'da düşünce özgürlüğü, “kişinin serbestçe düşünce edinebilme, edinmediği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı” olarak tanımlanmaktadır. Fikir sahibi olma özgürlüğü aslında diğer iki bileşenin ön koşulu olarak kabul edilebilir.^[8] Bu özgürlük için 10. maddenin ikinci fıkrasında^[9] öngörülen olası sınırla-

malar dahi uygulanamaz. Zira, “bu hakkın herhangi şekilde sınırlanması demokratik bir toplumun doğası ile bağdaşmayacaktır”.^[10] Montesquieu'ye göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlük olup insanın; dinamiklik, yaratıcılık ve erdemlilik nitelikleri ancak özgür bir ortamda işlevli olur ve gelişir ve dahası “özgür olmayan bir ortam, kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir.”^[11] Düşünce özgürlüğü, düşünceleri başkalarına aktarma gibi özgürlükleri de gerekli kılarak^[12] ifade özgürlüğüne giden yolun temel taşı oluşturmuştur. Bu sebeple, ifade özgürlüğü, özgürce fikir sahibi olma özgürlüğü ile başlamakta olup hiçbir surette bu özgürlük sınırlanabilir.

B. Bilgi ve Fikir Alma Özgürlüğü

İfade özgürlüğü için özgürce düşünebilme gerekmekte olup bunun ön koşulu da doğru bilgiye erişim hakkıdır. “Düşünce özgürlüğünün “olmazsa olmazı” (sine qua non) bilgi edinme özgürlüğüdür.”^[13] Bilgi

düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

[5] AYM, a.g.karar.

[6] OBERSCHLICK/Avusturya, Başvuru no. 11662/8, 23 Mayıs 1991 T., § 55.

[7] K. / Avusturya, 13 Ekim 1992 (Komisyon raporu)

[8] BYCHAWSKA-SINIARSKA, Dominika; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulayıcılar İçin El Kitabı, çeviren Av. Tuğçe Duygu KÖKSAL, Avrupa Konseyi, 2018; s. 15

[9] AİHS, m. 10/2: “Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu

[10] P. Van DIJK ve G. Van HOOFF KLUWER, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 1990, s. 413.

[11] KAVRA, Erol; *Montesquieu ve de Tocqueville'e göre demokrasi ve temel güvenceleri*, Amme İdaresi Dergisi 22 (3): 1989, s. 75-83.

[12] LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygurluk*, Türkiye İş Bankası Yayınevi, Ankara, 1984, s. 452.

[13] ÇELİK, Ahmet / TONTA, Yaşar , *Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri. Bilgi Edinme Özgürlüğü* içinde (1-13). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996. [http://eprints.rclis.org/14748/1/Düşünce Özgürlüğü%20Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri.pdf](http://eprints.rclis.org/14748/1/Düşünce%20Özgürlüğü%20Bilgi%20Edinme%20Özgürlüğü%20ve%20Bilgi%20Hizmetleri.pdf) (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

ve fikir alma özgürlüğü adını verebileceğimiz bu hak, mümkün olan tüm yasal kaynaklar aracılığıyla bilgi toplama ve bilgi arama hakkını da içerir. “Bu özgürlüğün yetersiz olduğu ülkelerde kamuoyunun sağlıklı oluşmadığı, demokrasi dışı rejimlerin kitle iletişim araçlarını kullanarak gerçeğe aykırı durumları kendi halklarına benimsettikleri görülmekte”^[14] olup buradan da ifade özgürlüğünün demokrasi ile nasıl sıkı sıkıya ilişkili olduğu görülebilmektedir. Bunun için de basın yayın özgürlüğünün desteklenmesi kamu yararına ve “kitle iletişim araçları yoluyla her türlü haberi öğrenebilme ve yayabilme 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 19. maddesi, 1950 tarihli AİHS’nin ise 10. maddesinde ve 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi’nde, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bir hak olarak tanınmıştır.”^[15]

C. Fikir Verme Özgürlüğü

“Bir ülkenin siyasi hayatı ve demokratik yapısı için fikir ve bilgi verme özgürlüğü büyük önem taşımaktadır. Bu özgürlüğün yokluğunda bir anlam ifade eden serbest seçimlerin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır.”^[16] Bu özgürlük hükümeti eleştirme ve ekonomik (ticari söylem olarak geçen) konularda bilgi ve fikir verme özgürlüğünü de kapsamakta olup AİHS’nin 10. maddesi kapsamında garanti altına alınmıştır. Belirtmek gerekir ki, “İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen ‘haber’ ve ‘düşünceler’ için değil, ama ayrıca devletin veya toplumun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin

gerekeridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz.”^[17]

Ayrıca, sanatsal yaratıcılık, performans, sanatın yayılması da, AİHM tarafından düşünce ve görüş aktarımında önemli görülmektedir.^[18] İnsan Hakları Komisyonu’na göre “Yaratıcı çalışma yoluyla sanatçı, yalnızca kişisel dünya vizyonunu değil, yaşadığı toplum hakkındaki görüşünü de ifade etmektedir. Bu açıdan sanat sadece kamuoyunu şekillendirmeye yardımcı olmakla kalmaz aynı zamanda onun bir ifadesidir ve gündemin önemli konuları üzerinden halkla yüzleşebilir.”^[19]

II. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KISITLANMASI VE ÇOCUKLARIN KORUNMASININ “MEŞRU AMAÇ” ÖLÇÜTÜNE ETKİSİ

AİHS 10. maddesinin ilk fıkrasının sonunda “Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.” ve ikinci fıkrasında “Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.” ifadelerine yer verilerek ifade özgürlüğünün belirli şartlar altında sınırlandırılmasının mümkün ol-

[17] HANDYSIDE/Birleşik Krallık. Başvuru no: 5493/72. Karar tarihi: 07.12.1976. Başvuru tarihi: 13.04.1972 (HUDOC: 13.04.1972).

[18] BYCHAWSKA-SINIARSKA, a.g.e., s. 16.

[19] MÜLLERve Diğerleri/İsviçre, 24 Mayıs 1998, Komisyon raporu, § 70.

[14] ÇELİK/TONTA, a.g.e.

[15] ÇELİK/TONTA, a.g.e.

[16] BYCHAWSK-SINIARSKA, a.g.e., s. 15-16.

duğu ortaya konulmaktadır. İlgili madde irdelendiğinde, ifade özgürlüğünün ancak ve ancak yasayla öngörülme, 2. fıkrada sayılan meşru amaçlardan birini taşıma ve demokratik toplumda gerekli olma şartlarıyla sınırlandırılabilir.

“Fikir ve ifade özgürlüğü hakkının geliştirilmesi ve korunmasından sorumlu Özel Raportör Frank LA RUE, 2011 yılı için yayımladığı etkili raporunda, istisnai bir önlem olarak çevrimiçi içerikler üzerine getirilecek herhangi bir kısıtlamanın şu kümülatif ve üç aşamalı testten geçmesi gerektiğini öne sürmüştür:

- Öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkele-
rinin karşılanması için yasalarda
düzenlenmiş olmalıdır,
- Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar
Sözleşmesi (UMSHS)’nin 19. madde-
sinde^[20] öngörülen başkalarının hakla-

rını ya da itibarlarını, ulusal güvenliği
ya da kamu düzenini, sağlık ya da
ahlaki koruma amaçlarından birine
yönelik olmalıdır.

- Gerekli ve ayrıca ilgili hedefe ulaşmak
için en az kısıtlayıcı yol olmalıdır
(orantılılık ilkesi).”^[21]

Belirtilen kıstaslar ve üç aşamalı test ise **AİHM** tarafından mümkün olduğunca dar yorumlanmaktadır, zira; **AİHS**’nin 17. maddesi uyarınca “...Sözleşme’deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’de öngörülmuş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.”

[iliskin-uluslararası-sozlesme/](#) (Erişim Tarihi:09.11.2021).

İlgili 19. madde ise şu şekildedir:

1. Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir.
 2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.
 3. Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:
 - a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı;
 - b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini (ordre public), veya sağlık ve ahlaki koruma.” (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf) (Erişim Tarihi:09.11.2021).
- [21] BENEDEK, Wolfgang / KETTEMANN, Matthias C., İfade Özgürlüğü ve İnternet, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi, s. 36, <https://rm.coe.int/16807005e4> (Erişim Tarihi 10.11.2021)

[20] Bkz. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, “Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 41. madde dışında, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Komitesi’ne ilişkin 41. madde ise, 28 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme’yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme’nin onaylanmasını uygun bulan 4 Haziran 2003 tarih ve 4868 sayılı Kanun, 18 Haziran 2003 tarih ve 25142 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu’nun 7 Temmuz 2003 tarih ve 2003/5851 sayılı kararıyla Sözleşme’nin onaylanması kararlaştırılmış ve Sözleşme’nin resmi Türkçe çevirisi, 21 Temmuz 2003 sayılı ve 25175 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Türkiye, onay belgelerini 15 Eylül 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş ve 49. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.” (<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara->

AİHM, sınırlamanın meşruiyetini kabul etmek için, yasayla belirlenmesinin yanında hukuken öngörülmüş olmasını da aramaktadır. KAYASU / *Türkiye Kararı*'nda, **AİHM**, "*Mahkeme, ancak vatandaşlara davranışlarını önceden ayarlama imkanı verecek kadar açık düzenlemelerin Sözleşme'nin 10(2). fıkrası anlamında hukuk normu olarak kabul edilebileceğini hatırlatır. Bu, belirli bir eylem neticesinde doğabilecek sonuçların, bir danışmanın da yardımıyla olayın şartları içinde makul bir ölçüde öngörülebilmesi anlamını da taşımaktadır. Önceden görülebilirliğin mutlak bir ölçüde olması gerekmez..... Hukuken öngörülebilirlik, kişinin belirli bir eylemin sonuçları hakkında makul ölçüde bilgi edinebilmesi için bir danışmanın yardımından yararlanmasını gerektirmesi ile çatışmaz. Bu kural özellikle mesleki yaşamlarında büyük bir dikkat göstermekle yükümlü olan kişiler için de geçerlidir; bunlardan karşılaşmaları muhtemel riskleri değerlendirmek konusunda özel bir özen göstermeleri beklenebilir (Bkz. CANTONI Kararı, CHAUVY ve Diğerleri Kararı).*" [22] ifadelerine yer vererek bu hususun altını çizmiştir. Ayrıca, "*Mahkeme, 10/2. madde anlamında 'yasayla öngörülmüş olma' ibarelerinin öncelikle, şikayet edilen müdahalenin iç hukukta temelini olmasını gerektirdiğini; ama aynı zamanda söz konusu yasanın niteliklerine de gönderme yaptığını hatırlatır: Söz konusu ibareler, yasanın, ilgili kişiler nezdinde ulaşılabilir olmasını, bu surette ilgilinin bundan doğabilecek sonuçları öngörebilmesini ve hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olmasını gerektirir (Bkz. birçok karar arasında, MÜLLER ve diğerleri / İsviçre, 24 Mayıs 1988, § 29, série A no 133, EZELIN / Fransa , 26 Nisan 1991, § 45, série A no 202, Margareta ve Roger*

[22] KAYASU /Türkiye, 13.11.2008 T., Kar. No: 10308, Başvuru No: 64119/00, § 83-86.

ANDERSSON / *İsveç, 25 Şubat 1992, § 75, série A no 226-A)*" [23]

Belirtmek gerekir ki, şiddete teşvik eder nitelikteki ifadeler 10. madde tarafından sağlanan korumanın dışında kalmaktadırlar. LEROY/Fransa Kararı'nda, Fransız bir karikatürist, bir çalışması nedeniyle terörü övdüğü gerekçesiyle mahkum edilmiştir. [24] Farklı azınlık gruplara yönelik nefret içeren ifadeler de, 10. madde kapsamında korunmamaktadır. [25] Özellikle bu durumlarda medyanın oynayacağı rol ve göstereceği özen önemlidir. Mahkeme, bir kararında, [26] kamunun "*bekçi köpekleri*" olarak nitelendirdiği gazetecilerin toplumu ilgilendiren tartışmalarda yer alırken menfaat dengesinin çok dikkatli korunması gerektiğini vurgulamıştır. [27] Bu durumda da medyanın üzerine düşen sorumluluğun azınanması gerektiği açıktır.

Burada, özellikle yaşları nedeniyle toy ve savunmasız olan çocukların korunması için medyanın özellikle hassasiyet göstermesi gerekmektedir. Bunun için de çeşitli çalışmalar yapılmakta olup Çocuk Hakları Bilgi Ağı (**CRIN**) gazeteciler için çocuklarla

[23] DINK / Türkiye, 14.09.2010 T., Kar. No: 13160, Başvuru No: 2668/07, § 112- 116.

[24] BYCHAWSKA-SINIARSKA, Dominika, a.g.e., s. 28.

[25] BYCHAWSKA-SINIARSKA, Dominika, a.g.e., s. 29.

[26] ROTHE / Austria, 6490/07, 04/12/2012 T., § 45; Axel SPRINGER AG. v. Germany, 39954/08, 07/02/2012 T., § 79; Animal Defenders International v. The United Kingdom, 48876/08, 22/04/2013 T., § 102, 103. aktaran; PEKEL, Abdülkadir, *İfade Özgürlüğünün Sınırlandırma Sebeplerinden Biri Olarak "Yargı Organının Otorite Ve Tarafsızlığının Sağlanması"*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 2, s. 368.

[27] DUPUIS ve diğerleri/ France, 1914/02, 12/11/2007 T., § 43-46.

mülakat yaparken kullanabilecekleri bir dizi rehber ilke geliştirmiştir. Çocuk Hakları Bilgi Ağı (CRIN), “Çocuklarla İlgili Haber Yaparken Başvurulacak Etik İlkeleri” yayımlamıştır.

Bu konunun özellikle üzerinde durulmaktadır çünkü; ifade özgürlüğü, incitici ve hoşla gitmeyen ifadeleri de kapsamaktadır ve bazı yaş grupları için uygun olmayabilecek bilgileri, uygun olmayacak ifadelerle aktarma hakkı da ifade özgürlüğünün içinde olabilir. “Bu nedenle, ifadenin çocuklara ulaşabileceği durumlarda ifade özgürlüğünün daha sıkı sınırlara tâbi tutulması gerekli olabilir. Çocuklar yaşları nedeniyle savunmasız oldukları için, yasaların onları koruması gerekir.”^[28]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *PER-RIN / Birleşik Krallık*^[29] Kararı’nda, bir web sitesi sahibinin müstehcenlik suçundan hüküm giymesi üzerine, *AİHM*’ye yaptığı başvuruyu, “*ücretsiz ön izleme sayfasında yaş kontrolü kullanarak çocukların müstehcen resimlere maruz kalmalarını önleyebileceğini*” öne sürerek reddetmiştir.^[30] Görüldüğü üzere ifade özgürlüğü, kimi zaman çocukların korunması amaçlanarak meşru bir amaç güdülerek de sınırlandırılmaktadır.

Bu korumayı teşvik amaçlı Avrupa Konseyi de, sosyal ağlar için insan haklarının korunmasına ilişkin Tavsiye Kararı’nda^[31]

çocukların korunmasına yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki, çocukları korurken diğerlerinin ifade özgürlüğünün de kısıtlanmamasına çok dikkat edilmeli ve Wolfgang BENEDEK ile Matthias C. KETTEMANN’ın belirttiği üzere “sosyal ağ sağlayıcıları, çocuklar için uygun olmayan içerikten kaçınmaya yönelik tüm girişimlerde, sarsıcı nitelikteki bilgileri almak isteyebilecek başkalarının ifade özgürlüklerini kısıtlama tuzağından kaçınmalıdır.”^[32]

III. ÇOCUKLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğünün öznesi ayırım gözetilmeksizin herkes olup şüphesiz ki çocukları da kapsamaktadır. *AİHS* madde 10 uyarınca “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir.” Anayasa Mahkemesi’ne göre de “herhangi bir kimsenin yalnızca kişiliğine bağlı olarak düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğüne müdahale edilmesinin” haklı kılınması mümkün değildir.^[33]

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Anılan Sözleşme’nin 12. maddesinin 1. fıkrası uyarınca “Taraflar, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle ta-

[28] BENEDEK / KETTEMANN, a.g.e., s. 90, <https://rm.coe.int/16807005e4> (Erişim Tarihi 10.11.2021).

[29] PERRIN / Birleşik Krallık (18 Ekim 2005), başvuru no. 5446/03.

[30] BENEDEK/ KETTEMANN, a.g.e., s.90.

[31] AVRUPA KONSEYİ, Bakanlar Komitesi, *Recommendation CM/Rec(2012)4 on the protection of human rights with regard to social networking services* [Sosyal ağ hizmetleriyle ilgili olarak insan haklarının korunmasına

ilişkin CM/Rec(2012)4 sayılı Tavsiye Kararı], Ek, s. 5-10.

[32] BENEDEK/ KETTEMANN, a.g.e., s.91.

[33] AYM, Ali GÜRBÜZ ve Hasan BAYAR Kararı, B. No: 2013/568, 24/6/2015 T., § 67; Ali GÜRBÜZ Kararı, B. No: 2013/724, 25/6/2015, § 69. aktaran; KARAN, Ulaş; *Özgürlüğü Hakkı İfade Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 3, El Kitapları Serisi - 2*, Avrupa Konseyi, 2018, s.4.

nurlar.” Aynı Sözleşme’nin 13. maddesinde ise açıkça;

“Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

Bu hakkın kullanılması yalnızca:

1. Başkasının haklarına ve itibarına saygı;
2. Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.” ifadelerine yer verilerek çocukların düşüncelerini özgürce açıklama hakları oldukları ve çocukların ifade özgürlüğünün de tıpkı herkes için geçerliliği olduğu gibi “haber ve düşüncelerin araştırılması”, “elde edilmesi” ve “verilmesi” özgürlüğünü de içerdiği ortaya konulmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere bir kimsenin özgürce kendini ifade edebilmesi için öncelikle özgürce düşünebilmesi ve özgürce bilgi ve fikir alıp verilmesi gerekmektedir. Buna uygun olarak da Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 14. maddesinin ilk fıkrasında “Taraflar Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.” hükmü yer almaktadır.

İfadelerin, ancak yeterli tarafsız bilgilendirmeye sahip olduğunda özgürce dile getirilebileceği açıktır ve çocuğun kendini özgürce ifade etmesi için de çocuğa gerekli bilgilendirme yapılmalı, ifadenin olası sonuçları dahil olmak üzere çocuk bilgilendirilmelidir. Bunun için de çocuğun bilgi edinme hakkı kapsamında yeterli eğitimi alabilmesi, basın organlarına ula-

şım sağlayabilmesi ve günümüzde hayatın vazgeçilmez bir parçası olan internete de ulaşımının sağlanması gerekmektedir.

Bilgiye ulaşmada eğitimin önemi ise yadsınamaz. Eğitimin amacı, **YÖK** tarafından; “(bilgiye) herkesin tam ve fırsat eşitliği içinde ulaşmasına olanak sağlamak, bireylerin yaşam projelerini uygulamaya geçirmesini desteklemek, onları girişimde bulunmaktan ve sorumluluk yüklenmekten kaçınmayan, eleştirel düşünme becerilerine sahip etkin yurttaş olmaya, insan hakları, demokrasi, çevresel, kültürel ve esnek değerler konusunda duyarlı davranmaya yönlendirmek olarak”^[34] ifade edilmektedir. Bu yönden de eğitim ile çocukların demokratik toplumun bir üyesi olarak düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi için teşvik edilmesi ve ifade özgürlüğü haklarının doğru bilgiye erişerek tam olarak özgürce kullanabilmelerinin garanti altına alınması gerektiği söylenebilir. Bu hak ayrıca, çocukların öğrenci sıfatıyla eğitim aldıkları esnada öğretmenlerine ve idarecilerine karşı kendilerini özgürce ifade edebilmelerini sağlamaktadır. Kuşkusuz ki, ifade özgürlüğünden bahsedebilmek için de en başta düşünce özgürlüğünden bahsedilebilmelidir. RUSSELL’in da belirttiği gibi, “gerek öğretmenler, gerekse öğrenciler açısından hiç sınırlandırılmaması en önemli özgürlük “düşünce özgürlüğü”dür. Düşünce özgürlüğü, düşüncelerin oluşma süreci, yani öncesi ve düşüncelerin ifade edilmesi, yani sonrasında bir bütün oluşturur”^[35]

[34] Yükseköğretim Kurulu (YÖK) (2006). Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi Taslak Raporu. aktaran; YILMAZ, Bülent / KAŞIKÇI ÇAM, Ayşegül; *İlköğretim Öğrencilerinin Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutumları*, s. 4. http://bby.hacettepe.edu.tr/akademik/bulentyilmaz/dog_nevsehir.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

[35] RUSSELL, Bertrand (1995) Sorgulayan Denemeler, Çev.: ARIK ,Nermin , 2. Basım

Ancak; ifade özgürlüğünü, bilgiye ulaşım imkanı sunarak ve özgür düşüncenin gelişmesini teşvik ederek geliştirmesi gereken eğitim kurumlarında dahi çocukların kendilerini özgürce ifade etmekte zorlandıkları görülmektedir. Ne acıdır ki, 2011 yılında bir ilköğretim okulunda yürütülen çalışmada varılan netice uyarınca araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerden %40'ının "*düşüncelerini derslerde rahatça ifade*" ettiği ancak %44'ünün kendini ifade etmede rahat olmadığı, %53'ünün ise sınıfta düşüncelerini açıklamaktan imtina ettiği görülmüştür.^[36]

Daha da vahimi şudur ki, aynı çalışmadan çocukların kendilerini evde de ifade etmekte zorlandıkları görülmektedir. Ailede söz hakkının kime ait olduğu sorulduğunda, varılan sonuç söz hakkının büyük çoğunlukla (%72,3) babaya ait olduğunu göstermiş olup çocuklardan "*Bana ve*

kardeşime" diyenlerin oranı yalnızca (%4,0) olmuştur. Söz hakkının ardından gelen asıl soruya, yani ailenin karar alma sürecinde çocuğun yerine gelindiğinde, verilen cevaplar umut verici olmakla beraber kanaatimizce tatmin edici değildir. Öğrencilerin %41,6'sı karar alma süreçlerinde kendilerinin de dikkate alındığını belirtirken, söz hakkı bulunmadığını dile getirenlerin oranı (%6,9)'dur. Bu oranlar üzerine çalışma, söz hakkının çoğunlukla babaya ait olduğunun belirtildiği düşünüldüğünde, "*ailede karar almada belirli bir görüş belirtme ortamının bulunduğu ancak son kararı babanın verdiği biçiminde açıklanabilir.*"^[37]

Kanaatimizce, çocuğun okulda ve kimsen evde yaşadığı kendini özgürce ifade etmeye yönelik çekince, çocukların kendilerini ifade etme ihtiyacını okullardan ve ailelerinden uzakta, sosyal medya ortamında gerçekleştirmelerine neden teşkil etmektedir. Çocukların günümüzde yoğun şekilde sosyal medya kullandıkları ve farklı mecralarda farklı şekillerde kendilerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu husus pek çok hukuki yönden tartışmaya açık olup bu yazıda yalnızca sosyal medyanın çocukların ifade özgürlüğüne etkisi üzerinde durulacaktır.

IV. ÇOCUKLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYA

UNICEF, gazetecilerle yaptığı çalışmalarda, çocuğun medyadaki yüzü ile ilgili kimi kalıp yargıları sıralamış ve "*Yetişkinlerin çocukları kendi ağızlarından konuşturmaları veya sözlerini kesmeleri*", "*Çocukların ciddi bir şekilde ifade ettikleri görüşlerin yetişkinleri güldürmek için kullanılması*", "*Çocuklara büyüklük taslan-*

Ankara, Basım Matbaacılık. s. 223, aktaran; MABOÇOĞLU, Mehmet; *Demokrasi Eğitimi Nasıl Olmalıdır?*, S.Ü. Eğitim Fakültesi Eğilim Bilimleri Bölümü tarafından 9-11.09.1998 tarihinde düzenlenen VII. Ulusal Eğilim Bilimleri Kongresi bildirisini, s. 57, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5345/1502> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

[36] Bahsi geçen araştırma 2011 Nisan ayında Ankara Keçiören İlçesi Atapark İlköğretim Okulu'nda öğretim gören 8. Sınıf öğrencileri üzerinde yapılmış olup ankete katılım sayısı 101'dir. Çalışma, o dönemde; Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Bülent YILMAZ ve Ankara Keçiören Atapark İlköğretim Okulu İngilizce Öğretmeni ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül KAŞIKÇI ÇAM tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. YILMAZ, Bülent/ KAŞIKÇI ÇAM, Ayşegül, *İlköğretim Öğrencilerinin Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutumları*, s. 1, http://bby.hacettepe.edu.tr/akademik/bulent-yilmaz/dog_nevsehir.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

[37] YILMAZ, Bülent / KAŞIKÇI ÇAM, Ayşegül, a.g.çalışması, s. 10-11, http://bby.hacettepe.edu.tr/akademik/bulent-yilmaz/dog_nevsehir.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

ması ve tepeden bakılması”, “Çocuklar konuyu daha iyi bildikleri halde yetişkinlerin çocuklar adına konuşması” ve “Yetişkinlerin çocukların bilgisizliğini ortaya sermesi” gibi örnekler vererek^[38] medyaya yansıyan çocukların “ifade özgürlükleri”nin yetişkinler tarafından vahim şekilde baskılandığını ortaya koymuştur. Şüphesiz ki konuşurken sürekli sözü kesilen, dalga geçilen ve küçük görülerek susturulan çocuk kendisini ifade edemeyecek ve bu durumda da çocuğun etkin şekilde ifade özgürlüğü sahipliğinden bahsedilemeyecektir. Bu bulgular, ne yazık ki yukarıda bahsedilen anket sonuçlarını da doğrulamakta ve çocukların hem okulda hem evde hem de medyada kendilerini yetişkinlerin baskısı altında ifade etmekte zorlandıklarını göstermektedir. **UNICEF**; bulguları ortaya koyduğu çalışmasında, medya profesyonellerinin, çocuklara ve gençlere “*umutları, korkuları, başarıları ve yetişkin davranışlarının hayatları üzerindeki etkisi hakkında kendi adına konuşma fırsatı sunarak çocukların da bireyler olarak saygıyı hak ettiklerini kamuoyuna*” hatırlatabileceklerinin üzerinde durmuştur.^[39] Amaçlanan, aslında, çocukların aileleri, eğitimcileri ve hatta medya profesyonelleri tarafından teşvik edilerek demokratik toplumun vazgeçilmezlerinden olan ifade

[38] UNICEF, *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif*, UNICEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölge Ofisi tarafından kabul edilen program, UNICEF - Dublin Teknoloji Enstitüsü, 2007, s. 38, <https://www.unicef.org/turkey/media/3966/file/ÇOCUK%20HAKLARI%20VE%20GAZETECİLİK%20UYGULAMALARI%20HAK%20TEMELLİ%20PERSPEKTİF.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

[39] UNICEF, a.g.program. 38, <https://www.unicef.org/turkey/media/3966/file/ÇOCUK%20HAKLARI%20VE%20GAZETECİLİK%20UYGULAMALARI%20HAK%20TEMELLİ%20PERSPEKTİF.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

özgürlüğü haklarını layıkıyla kullanabilmelerinin sağlanmasıdır.

Sosyal medya da aslında, çocukların sınırlama olmaksızın, kimi zaman kendi isimleriyle, kimi zaman da anonim hesaplar altında kimliklerini saklayarak oluşturdukları takma isimlerle, kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamaktadır. Sosyal medyada bir yetişkinin gözetiminde olmayan bir çocuğun karşılaştığı tehlike ve uğradığı zararlar ile akran zorbalığı, toplum baskısı bir kenara bırakıldığında; yetişkin baskısı olmadan çocukların kendilerini özgürce ifade ettikleri görülmektedir. Bu özgür ifade, TikTok'a yüklenen bir dans videosu, Twitter üzerinden paylaşılan bir düşünce, Instagram üzerinden paylaşılan bir fotoğraf karesi yahut forum sitelerinde yer alan tartışma başlıklarına katılım şeklinde kendisini gösterebilmektedir. Dijital medya kullanımı ve erişimi günümüzde çocuklar için Birleşmiş Milletler (**BM**) tarafından ayrımcılığa tabi tutulmaksızın yararlanılması gereken bir hak olarak görülmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi'nde de belirtildiği üzere, “*Yeni Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) çocukların Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Antlaşması (UNCRC), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Sosyal Bildirgesi'nde teminat altına alınmış olan önemli sayıda haktan yararlanmasını etkilemektedir. BM Çocuk Hakları Komitesince yayımlanan tavsiyeler uyarınca, tüm çocuklar ICT'lere ve dijital medyaya güvenli bir biçimde erişim sağlayabilmeli ve toplumsal yaşama tam olarak katılmak, kendilerini ifade edebilmek, bilgileri aramak üzere gerekli güçle donatılmalı ve UNCRC ve ihtiyari protokollerindeki tüm haklardan herhangi bir ayrımcılığa tabi*

tutulmaksızın yararlanabilmelidirler”^[40] ve “Avrupa Konseyi, bu alandaki diğer paydaşlarla işbirliği içinde, çocukların dijital ortamda ayrımcılığa maruz bırakılmama, ifade özgürlüğü ve dijital ortama katılma haklarını yaygınlaştırıp koruyacaktır. Akıllı telefonlar, tablet uygulamaları ve diğer iletişim araçları çocukların, ebeveynlerinin ve eğitimcilerin ICT’nin ve dijital medyanın potansiyelinden tam ve güvenli bir şekilde yararlanmalarını güçlendirme amacıyla dağıtılacaktır.”^[41]

Yukarıdaki alıntılar uyarınca, BM’nin çocukların medyayla etkileşimini mümkün olduğunda pozitif katkı sağlayacak şekilde geliştirilmesini ve çocuğun özgürce kendini ifade etmesine katkı sağlamasını hedeflediği anlaşılmaktadır.

BM’nin bu çabaları aslında geçmişe dayanmaktadır. “Norveç’in başkenti Oslo’da 1999 yılının Kasım ayında, medya projelerine katılan gençler, medya mensupları ve çocuk hakları uzmanları medyanın dünya çapında çocuk haklarının gelişmesinde oynayabileceği rolü beş başlık altında tartışarak “Oslo Çağrısı”nı yaratmışlardır. Bu belgeye göre, “çocuk-medya ilişkisi, çocukların ve onların haklarının –eğitim, ifade özgürlüğü, oyun, kimlik, sağlık, onur ve kendine saygı, korunma- engin ve çok yönlü dünyasına bir giriş noktasıdır ve çocuk haklarının her alanında, çocuğun yaşamının her ögesinde çocukla medya arasındaki ilişkinin rolü vardır.”^[42]

[40] BM Çocuk Hakları Komitesinin, “Dijital medya ve çocuk hakları” konulu 2014 yılı Genel Tartışma Günü raporu.

[41] Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi (2016-2021), § 58, <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

[42] UNICEF, Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif, UNICEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölge Ofisi tarafından kabul edi-

V. ÇOCUKLARIN İFADE ÖZGÜRLÜKLERİNİN SOSYAL MEDYA NEZDİNDE KISITLANMASI

Çocukların sağlıklı gelişimi her toplum için çok önemlidir. Bu gelişim çocukların geleceğini doğrudan etkileyeceğinden toplumların geleceğini de etkileyecektir. Yukarıda değinildiği üzere çocukların gelişiminde medyanın da aktif rol oynadığı ortadadır. Çocukların yetişkinlerin baskısı olmaksızın kendilerini sosyal medyada ifade etmeleri çocukların düşünce yapılarının gelişmesine, özgüvenlerinin artmasına ve kendilerini ifade etmelerine katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 17. maddesi, çocukların bilgi edinme haklarına işaret ederek “Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

1. Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
2. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;
3. Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;

len program, UNICEF - Dublin Teknoloji Enstitüsü, 2007, s.35, <https://www.unicef.org/turkey/media/3966/file/ÇOCUK%20HAKLARI%20VE%20GAZETECİLİK%20UYGULAMALARI%20HAK%20TEMELLİ%20PERSPEKTİF.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

4. Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;

5. 13 ve 18'inci maddelerde yer alan kuralları gözönünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler." hükmünü içermektedir.

Alıntılanan maddede taraf devletlerin hem çocukların bilgi ve belgeye ulaşımını desteklemekle hem de çocuklara zararlı olabilecek nitelikte olan bilgi ve belgelerin çocuklara ulaşmasını engellemek ile mükellef oldukları öngörülmüştür. Bu maddeden de yukarıda bahsedildiği gibi, "çocukların korunmasının", ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında "meşru amaç ölçütü" nün sağlanması için kabul edilir amaç olduğu çıkarımına ulaşabilmek mümkündür. Bu bağlamda, özellikle medya ve internetle sağlanan sosyal medya üzerinde çocukların korunması için kimi sınırlamaların öngörülmesi mümkündür.

Yukarıda değinildiği üzere Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. ve 13. maddelerinde çocuğun ifade özgürlüğü olduğu ve bunun hangi şartlarda sınırlandırılabilirliği belirtilmiştir.

Sosyal medya, çocukların istismara ya da siber zorbalığa uğramalarına veya kötü alışkanlıklara yönelmelerine sebep olabilecek türden olumsuz etkilere sebep olabilir. Birçok web sitesinde bu olumsuz örnekler rastlamak mümkündür. Örnekleme gerekirse; web sitelerinde yayımlanan çocuk pornografisi hem çocuklar için hem de toplumun diğer kesimleri için zararlıdır.

Çocuk pornografisi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Anlaşması Ek Protokolü'nün

2/C maddesinde "Çocuğun gerçekte veya taklit suretiyle bariz cinsel faaliyetlerde bulunur şekilde herhangi bir yolla teşhir edilmesi veya çocuğun cinsel uzularının ağırlıklı olarak cinsel amaç güden bir şekilde gösterilmesidir." şeklinde tanımlanmıştır.

23 Kasım 2001 tarihli Avrupa Siber Suç Sözleşmesi'nin 9. maddesinin 1. fıkrasında: "Taraflardan herbiri, aşağıdaki tutumların, kasten ve haksız yere yapılması durumunda, iç hukuku uyarınca, bunun suç olarak kabul edilmesi için gerekli yasal ve diğer önlemleri alacaktır:

a. Başka bir bilgisayar sistemi ile dağıtılması amaçlı çocuk pornografisi üretimi,

b. Bir bilgisayar sistemi vasıtasıyla çocuk pornografisinin elde edilmesinin sağlanması,

c. Bir bilgisayar sistemi ile çocuk pornosunun dağıtımı, iletilmesi veya aktarılması,

d. Kendi veya başka bir kişi için, bir bilgisayar sistemi ile çocuk pornosunun temin edilmesi,

e. Bir bilgisayar veri depolama ortamında veya bir bilgisayar sisteminde çocuk pornografisinin mülkiyeti" denilmiştir.

Aynı maddenin ikinci fıkrasında "Yukarıdaki 1. Paragrafın amacına yönelik olarak, "çocuk pornografisi" terimi,

a. Cinsel Davranışta Bulunan Reşit Olmayan Bir Kişi,

b. Cinsel Davranışta Bulunan Reşit Olmayan Bir Kişi Gibi Gözüken Kişi,

c. Cinsel Davranışta Bulunan Reşit Olmayan Bir Kişiyi Tasvir Eden Gerçekçi Resimler"^[43] olarak tanımlanmıştır.

[43] 23 Kasım 2001 tarihli Avrupa Siber Suç Sözleşmesi, (<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss380.pdf> (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Her yaş grubunda olan insanın internet ve sosyal medya kullanımının çok büyük bir hızla artması ile internet üzerinden gerçekleştirilen cinsel istismar ve çocuk pornografisinin önüne geçilmesinin önemi de artmaktadır.

Sosyal medyanın yarattığı bir diğer olumsuz sonuç ise “*siber zorbalık*”tır. Siber zorbalık, dijital teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilen zorbalıktır. Siber zorbalık mağdura yönelik hakaret, tehdit, cinsel içerikli mesajlar, mağdurun utandırıcı fotoğraflarını çekme ve yayma vb. şekillerde mağdura zarar vermek amaçlı bilgi ve teknoloji araçlarının kullanılması ile yapılan kasıtlı davranışlardır. Hedef seçilen kişilere rahatsızlık vermeye yönelik olarak tekrarlanan bir davranıştır.^[44]

Dünyada ve ülkemizde yapılan araştırma faaliyetlerinden görüldüğü üzere sosyal medya kullanan çocukların birçoğu siber zorbalığa maruz kalmıştır. JUVONEN ve GROSS’un 2008 yılında yaptıkları çalışmada da 12-17 yaş arasındaki gençlerin %72’sinin zorbalığa maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.^[45] Ülkemizde de çocukların hem siber zorbalığa uğradıklarını hem de siber zorbalık yaptıklarını görmek mümkündür.

Gelişim çağında olan çocukların siber zorbalık yapmamaları ve siber zorbalığa maruz kalmamaları için mutlaka önlem alınmalıdır. Zira, siber zorbalık sebebiyle baskı gören çocuğun özgürce kendini ifade edemeyeceği; kimi hallerde ifade etmek istemediği açıklamalar yapmaya zorlanabi-

leceği, kimi hallerde ise düşüncelerini/ifadelerini açıklamaktan imtina edeceği, düşüncelerinin korku ve tehdit altında baskı ile şekilleneceği ve bu şekilde ortaya çıkan düşüncelerin de “*özgür düşünce*” olarak nitelendirilmesinin mümkün olamayacağı aşikardır. Böylesi bir ortamda ise çocuğun ifade özgürlüğü hukuka aykırı şekilde kısıtlanmış olacaktır. Bu ortamın bertaraf edilerek ifade özgürlüğüne de olumsuz etki eden siber zorbalık başta olmak üzere çocukların sosyal medya ortamının zararlı etkilerinden korunabilmesi için başta aileler ve öğretmenler olmak üzere birçok kişinin sorumlu davranması gerekmekte ve çocukların bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Hak ve özgürlükler ile bu haklarla çatışan değerler arasındaki ilişki çok hassas olup çocuğu korumak için atılacak adımların çocuğun kendini özgürce ifade etme hakkını zedelememesi gerekmektedir.

SONUÇ

Dijital çağ olarak adlandırılan bu çağda pandeminin de etkileri göz önüne alındığında hayatımızın her anında medyaya olan ilgimiz artmıştır. Kitle iletişim araçları, medya ve internet günümüzün vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Bu durum sadece yetişkinler değil çocukları da derinden etkilemektedir. Pandemi döneminde dışarıda sosyalleşmesi mümkün olmayan çocuklar sosyalleşme ihtiyaçlarını medya ve daha çok sosyal medya üzerinden karşılamaktadırlar.

Zaman ilerledikçe, özellikle internetin gelişimiyle medya çocukların hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kimi kesimler tarafından çocuk haklarının uygulanması medya aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Örneğin; gençlerin yüksek kalitede medya içeriğine erişimini sağlayarak gençlerin ses-

[44] <https://www.unicef.org/turkey/siber-zorbal%C4%B1k-nedir-ve-nas%C4%B1l-%C3%B6nlenir> (Erişim Tarihi:28.11.2021).

[45] Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). “Extending the School Grounds? Bullying Experiences in Cyberspace”, *Journal of School Health*, 78(9), s. 497.

lerini duyurmaları için onlara fırsat yaratılmış ve bu sayede çocukların etik ilkelere uygun bir biçimde haberlerde gösterilmeleri için önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.^[46] Demokratik bir toplumun üyesi olan ve dolayısıyla düşüncelerini özgürce ifade edebilme hakkına sahip olan çocuklar, böylelikle, baskı ve zorlama altında kalmaksızın fikirlerini beyan edebilmeleri için daha rahat bir ortama kavuşmuşlardır. Ancak düşüncelerinin gelişimi teşvik edilen ve bilgiye ulaşma imkanı sağlanan çocuklar, fikir verme özgürlüğü ile beraber tam anlamıyla kendilerini dış dünyaya aktarabilmekte ve bu sayede kendilerine tanınmış olan ifade özgürlüklerini kullanabilmektedirler. Kendisini özgürce ifade edebilen çocukların, bu haklarının, kişisel gelişimlerine etkisinin olumlu yönde olacağı ve gelecekte özgüvenli bireyler olmaları için de bu özgürlüğün sağlanmasının gerekli olduğu ortadadır.

Ne var ki, medyanın çocuklar üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar ifade özgürlüğüne zarar veren siber zorbalık dahil olmak üzere olumsuz etkileri de olduğu hususlarına yukarıda detaylı olarak değinilmiştir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kapsamında çocukların kendileri ile ilgili konularda görüşlerini serbestçe ifade edebilecekleri belirtilmiş olup aynı sözleşme kapsamında bu ifade özgürlüğünün belirli şartlar altında kısıtlanabileceği de öngörülmüştür. Bu cümleden olarak, çocukların kişisel gelişimlerinde medyanın olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla çocukların ifade özgürlüğünün kısıtlanması mümkündür. Ancak unutulmamalıdır ki temel hak ve özgürlükler ancak kanunla sınırlandırılabilir ve kısıtlama yapılırken meşru amaç ve ölçülülük kriterlerine uyulması

gerekmektedir. Ayrıca, belki de en önemlisi, her koşulda çocuğun yüksek yararı özellikle göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

AKSARAY, P. D. S. , “*Siber Zorbalık*”, Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences, 2011, 20(2).

AVRUPA KONSEYİ, Bakanlar Komitesi, *Recommendation CM/Rec(2012)4 on The Protection of Human Rights With Regard to Social Networking Services (Sosyal Ağ Hizmetleriyle İlgili Olarak İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin CM/Rec (2012)4 sayılı Tavsiye Kararı)*, Ek, s. 5-10.

AVRUPA KONSEYİ *Çocuk Hakları Stratejisi* (2016-2021), § 58.

<https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-1680931c9b> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

AYM, *Ali GÜRBÜZ ve Hasan BAYAR Kararı*, B. No: 2013/568, 24/6/2015, § 67; *Ali GÜRBÜZ Kararı*, B. No: 2013/724, 25/6/2015, § 69.

AYM, *Emin AYDIN Kararı*, B. No: 2013/2602, 23/1/2014, § 40, 41.

BENEDEK, Wolfgang / KETTMANN, Matthias C., *İfade Özgürlüğü ve İnternet, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi*, s. 36, 90, 91, 97, <https://rm.coe.int/16807005e4>. (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

BYCHAWSKA-SINIARSKA, Dominika, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulayıcılar İçin El Kitabı*, çeviren Av. Tuğçe Duygu KÖKSAL, Avrupa Konseyi, 2018. s. 15, 28, 29.

[46] UNICEF, Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif.

BELSEY, *Cyberbullying, An Emerging Threat to The Always On Generation*, (10.10.2006) <http://www.cyberbullying.ca>

COUNCIL OF EUROPE, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Etkile-ri*, "İfade Özgürlüğü", <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/freedom-of-speech> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

ÇAĞLAR, Seda / SAVAŞER, Sevim, "İnternet ve Çocuk Pornografisi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2010.

ÇELİK, Ahmet / TONTA, Yaşar, *Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri, Bilgi Edinme Özgürlüğü içinde* (1-13). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996. http://eprints.rclis.org/14748/1/Düşünce_Özgürlüğü%2C_Bilgi_Edinme_Özgürlüğü_ve_Bilgi_Hizmetleri.pdf. (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

DINK/ Türkiye, 14.09.2010, Kar. No: 13160, Başvuru No: 2668/07, §112- 116.

DUPUIS ve Diğerleri/ France, 1914/02, 12/11/2007, § 43-46.

ERDUR BAKER, Özgür/KAVŞUT, Fatma, *Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık*, *Eurasian Journal of Education Research*, 27, 2007.

HANDYSIDE/Birleşik Krallık. Başvuru No: 5493/72. Karar Tarihi: 07.12.1976. Başvuru Tarihi: 13.04.1972 (HUDOC: 13.04.1972).

HINDUJA, S. / PATCHIN, J. W., *Research Summary: Cyberbullying Victimization*, Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents, 2005 (<http://cyberbullying.us>).

JUVONEN, J./GROSS, E.F., "Extending the School Grounds Bullying Experiences in Cyberspace", *Journal of School Health*, 78(9), 2008.

K. / Avusturya, 13 Ekim 1992 (Komisyon raporu)

KARAN, Ulaş, *Özgürlüğü Hakkı İfade Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 3, El Kitapları Serisi - 2*, Avrupa Konseyi, 2018, s.4.

KAYASU /Türkiye, 13.11.2008, Kar. No: 10308, Başvuru No: 64119/00, § 83-86.

KAVRA, Erol, *Montesquie ve De Tocqueville'e Göre Demokrasi ve Temel Güvenceleri*, *Amme İdaresi Dergisi* 22 (3): 1989, s. 75-83.

LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, Türkiye İş Bankası Yayınevi, Ankara, 1984, s. 452.

MABOÇOĞLU, Mehmet, *Demokrasi Eğitimi Nasıl Olmalıdır?*, S.Ü. Eğitim Fakültesi Eğilim Bilimleri Bölümü tarafından 9-11.09.1998 tarihinde düzenlenen VII. Ulusal Eğilim Bilimleri Kongresi bildirisi, s. 57, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5345/1502> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

MULLER ve Diğerleri/İsviçre, 24 Mayıs 1998, Komisyon raporu, § 70.

NELSON, M., *School Bullies Going High Tech*, 11.29.2005, <http://canoe.ca/NewsStand/-LondonFreePress/2003/09/02/174030>.

OBERSCHLICK/Avusturya, Başvuru No: 11662/8, 23 Mayıs 1991. § 55.

PEKEL, Abdülkadir, *İfade Özgürlüğünün Sınırlandırma Sebeplerinden Biri Olarak "Yargı Organının Otorite ve Tarafsızlığının Sağlanması"*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 2, s. 368.

PERRIN / Birleşik Krallık (18 Ekim 2005), Başvuru No. 5446/03.

RUSSELL, Bertrand: *Sorgulayan Dene-meler*, Çev.: Nermin ARIK, 2. Basım An-kara, 1995, Basım Matbaacılık.

TDK; *Güncel Türkçe Sözlük*, "ifa-de": <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

UNICEF, *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif*, UNI-CEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Dev-letler Topluluğu Bölge Ofisi tarafından kabul edilen program, UNICEF - Dublin Tek-noloji Enstitüsü, 2007, s. 35 38, <https://www.unicef.org/turkey/media/3966/file/ÇOCUK%20HAKLARI%20VE%20GAZETECİLİK%20UYGULAMALA-RI%20HAK%20TEMELLİ%20PERS-PEKTİF.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

DIJK, Peter van/ HOOE, G.J.H.van (Deventer: Kluwer), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 1990.

YILMAZ, Bülent / KAŞIKÇI ÇAM Ayşegül; *İlköğretim Öğrencilerinin Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutumları*, s. 1, 4, 10, 11. http://bby.hacettepe.edu.tr/akademik/bulentyilmaz/dog_nevsehir.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (2006). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi Tas-lak Raporu.

0-6 Yaş Çocuklara Medya Okuryazarlığı Eğitimi

Dr. Nihan FEYMAN GÖK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Çocuk Gelişimi Bölümü Öğretim Üyesi

Teknoloji alanında yaşanan değişimler iletişim yöntemlerini ve araçlarını oldukça etkilemiştir. İletişim, insanların bilgi, deneyim ve kültürlerini paylaşma eylemidir^[1]. Bebekler etraflarıyla bağlantı kurma gereksinimiyle doğarlar ve doğdukları andan itibaren çeşitli medya türlerine maruz kalmaktadırlar. Medya, çocuğu öğrenme, sosyalleşme ve gelişme yönünden etkileyen önemli çevresel etkenlerden biridir. Küçük yaşlardan itibaren çocuklar da akıllı telefonlar, tablet bilgisayarlar ile dijital dünyanın bir parçası olmak için adeta can atmaktadır. Çocukların medya araçlarını cazip bularak kullanmaya yönelmesi karşısında yetişkinler çoğunlukla ne yapacağını bilememekte; ya medyaya teslim olmakta, ya tutarsız davranışlar sergilemekte, ya da birer medya polisine dönüşmektedirler. Bu karmaşık durumdan çıkış için anahtar; **medya okuryazarlığı**dır. Çocukluk yılları, insan yaşamının en masum dönemidir ve çocuklar inanmaya eğilimlidirler. Bu da onlara, medya okuryazarlığı becerilerini öğretmeyi zorlaştırır. Özellikle reklamlara ya da yaşa uygun olmayan medya içeriklerine maruz kalan çocuklar, bu içerikleri yanlış anlayabilirler ve kafaları karışabilir. Netflix adlı dijital yayın

platformunda yayımlanan “*Sosyal İkilem*” (*Social Dilemma*) adlı belgesel oldukça etkileyici bir söz ile başlamaktadır: “*Bilgi çağından, yanlış bilgi çağına girdik.*”^[2]. Üstelik yanlış ya da doğru olduğundan emin olunamayan medya mesajları belirli bir ortamla sınırlı kalmamakta ve yeni ortamlara da yayılmaktadır. Bu nedenle erken yaşlardan itibaren medya okuryazarlığı eğitimi sağlık, refah ve demokratik katılım için oldukça kritiktir.

Medya okuryazarlığı, 21. yüzyılda bireylerin gereksinimlerinin değişmesiyle farklı amaçlara yönelik ortaya çıkan okuryazarlık türlerinden biridir. Yaşadığımız dijital çağda gücün, medya okuryazarlığı olduğu raporlanmaktadır^[3]. Medya denğinde kitap, dergi, gazete, televizyon ve radyo yayını, bilgisayar yazılımları, dijital medya ve henüz hayal bile edemediğimiz iletişim teknolojileri gibi görsel, işitsel ve basılı ortamlardan bahsedilmektedir. Medya ortamları yeni ve eski olarak ikiye ayrılmaktadır: Eski medya ile TV, kağıda basılı gazeteler, dergiler, kitaplar kaste-

[1] *Common Sense Media.* (t.y.). <https://www.commonsensemedia.org/character-strengths-and-life-skills/what-is-communication> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

[2] ORLOWSKI, J. (2020). *Social Dilemma.* Netflix.

[3] ROGOW, F. (2017, 6 Kasım). *Media Literacy in Early Childhood.* Erikson Institute Media Literacy Report. <https://teccenter.erikson.edu/publications/medialitereport> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

dilmekte; yeni medya ile dijital gazeteler, bloglar, müzikler, podcastler, sosyal medya ağları, e-postalar, web siteleri, sanal ve artırılmış gerçeklikler, uygulama bazlı oyunlar (game), yayın-akış hizmetleri (streaming services) gibi iletiyi medya sağlayıcıdan medya kullanıcıya teslim yöntemini tanımlayan hizmetler anlaşılmaktadır^[4]. Televizyon gibi eski ya da akıllı telefon gibi yeni medya araçlarıyla iletilen içeriklerden hangisine maruz kalırsa kalsın çocukların erken yaşlardan itibaren medya çarkına dahil olduğu bilinmektedir.

Çocuğun maruz kaldığı medya içeriği kadar içeriğe hangi mecradan medyaya maruz kaldığı da önemlidir. 20. yüzyılın en büyük medya teorisini Marshall McLuhan da “medium is message” yani “araç, mesajdır” önermesi ile asıl etkinin mecrada olduğuna, içeriğin önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak içerikten de önemli olanın içeriğin ne türden bir araçla aktarıldığıdır. Yeni ya da eski medya araçlarına McLuhan perspektifinden bakmak, bu nedenle anlam kazanmaktadır. Araçlar yani biçim; içeriği etkilemekte ve “iletiden daha önemli bir ileti” haline dönüşmektedir. Çocukların dünyayı algılamalarında iletişim teknolojilerinin etkisi bu bağlamda da değerlendirilmelidir.

Erişimi parmaklarımızın ucundaki dokunmatik ekranlar sayesinde oldukça kolay olan dijital medya araçlarını nasıl kullanacağımızı bilmek önemli ancak yetersizdir. Bu, tıpkı kalemin nasıl kullanılacağını bilmek ile kalemle ne yazılacağını bilmek arasındaki fark gibidir^[5]. Medya okurya-

zarlığı “her türlü iletişim biçimini kullanarak iletilere erişim, analiz, değerlendirme, yaratma ve yayma becerisini geliştirmek için gerekli uygulamalar” olarak tanımlanmaktadır^{[6][7][8]}. “Erişilen mesaja eleştirel yaklaşılması” ve “kendi mesajlarını yaratmayı öğrenme” becerileri^[9]; etkili düşünürler, etkili iletişimciler ve aktif vatandaşlar olmak için gereken sorgulama alışkanlığını ve ifade becerilerini geliştirmek^{[10][11]} medya okuryazarlığını tanımlarken fikir birliğine varılan unsurlardır. Bir medya içeriğiyle karşı karşıya kalan çocuklar medyayı analiz etmek için şu soruları sorabilirler: Bu neden yapıldı? Bunu kim yaptı? Ne eksik? Farklı insanlar bunu nasıl yorumlayabilir? Bunun doğru olduğunu nereden biliyorum? Bu içerikten kim faydalanabilir? Bu içerikten kim zarar görebilir?^[12]. Medya okuryazarlığı, çocukların geleneksel okuryazarlık becerileriyle etkileşimli olarak gelişmektedir. Geleneksel okuryazarlığa dönüşen erken çocukluk dönemindeki erken okuryazarlık becerilerinin, medya okuryazarlığının da

Technology Integration, In C. Donohue (Ed.), *Technology and Digital Media in the Early Years*, Routledge.

- [4] COTE, J. (2020, 24 Şubat). *What is Media?* <https://www.snhu.edu/aboutus/newsroom/2020/02/what-is-new-media> (Erişim Tarihi:09.11.2021).
- [5] ROGOW, F. (2015), *Media Literacy in Early Childhood Education: Inquiry-Based*

- [6] *National Association for Media Literacy Education*, (2021, 30 Ocak), Media literacy. <https://namle.net/about/> (Erişim Tarihi:09.11.2021).
- [7] LIVINGSTONE, S. (2004), *Media Literacy and The Challenge of New Information and Communication Technologies*, *The Communication Review*, 7:3-14.
- [8] POTTER, J. (2005). *Media Literacy*, 3. Ed. Sage Pub.
- [9] HOBBS, R. (2004). *A Review of School-Based Initiatives in Media Literacy Education*, *American Behavioral Scientist*, 48; 42. <http://abs.sagepub.com/cgi/content/abstract/48/1/42> (Erişim Tarihi:09.11.2021).
- [10] ROGOW, F. (2015), a.g.e.
- [11] National Association for Media Literacy Education, a.g.e.
- [12] National Association for Media Literacy Education, a.g.e.

temeli olduğu söylenebilir.

0-6 yaş döneminde medya okuryazarlığı altı temel eylemden oluşmaktadır^{[13][14]}. Bunlar; medyayı amaçlı seçmek ve medyaya erişmek, öğrenmeyi destekleyecek şekilde medyayı keşfetmek, iletileri kavramak, iletileri değerlendirmek, iletiler üzerine eleştirel düşünmek, medyayı kullanarak fikir yaratmak ve fikirleri ifade etmektir. Çocukların altı temel beceride ustalaşması ancak yetişkin desteğiyle mümkündür ve medya okuryazarlığı eğitimi okulla sınırlandırılmaz. Öğretmenlerin yanı sıra ailelere ve çocukların bakımından sorumlu tüm yetişkinlere bazı ipuçları vermek gerekmektedir. Başlangıç noktası olarak çocuktaki merak duygusuna değer vermek, evde ve ev dışı ortamlarda medyayla düzenli olarak etkileşim kurmak, yetişkinin rol model olduğu medya deneyimlerinin niteliğini artırmak sayılabilir. Medya okuryazarlığı eğitiminde kimse uzman değildir, ancak yetişkinler çocuklar için birer medya danışmanıdır^[15]. Ailelerin ve eğitimcilerin çocuklarla birlikte öğrenmeye hazır olması, onlara açık uçlu sorular sorması, çocuklara soru sormanın öğretilmesi oldukça önemlidir. Eleştirel düşünmenin önemli bir gereği olan doğru soru sorma becerisini edinen çocuklar, dijital dünyada başarılı olmak için temel aracı elde edecektir.

[13] SCHEIBE, C.L./ ROGOW, F, (2012). *The Teacher's Guide to Media Literacy, Critical Thinking in a Multimedia World*, Thousand Oaks CA: Corwin.

[14] HERDZINA, J./ LAURICELLA, A. R., (2020), *Media Literacy in Early Childhood Report, Technology in Early Childhood Center*, Erikson Institute. <https://teccenter.erikson.edu/publications/media-literacy-report/> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

[15] DONOHUE, C. ,(2017), *Media Literacy in Early Childhood: A Critical Conversation*, a symposium at Erikson Institute on June 26, 2017 hosted by TEC Center and NAMLE.

Çocukların medya ile ilişkilerinde bir diğer önemli unsur medyaya maruz kalınan “süre”dir. Mart 2020’den beri yaşanan pandemi kısıtlamaları ve uzaktan eğitim deneyimleri, çocukların ekrana maruz kalma sürelerini artırmıştır. Amerikan Pediatri Derneği, 18 aylıktan küçük çocukların yakın aile üyeleri ya da arkadaşlarıyla video-sohbet haricinde ekrana maruz kalmamaları gerektiğini belirtmiştir. 18-24 aylık çocuklar ise medya ile tanışacaklarsa yalnızca iyi kaliteli eğitici programları ebeveynleriyle birlikte kullanılmalıdır. 2-5 yaş arasındaki çocuklar günde 1 saat ya da 1 saatten daha az zamanı sadece kaliteli programlar için harcamalı ve ebeveynlerin çocukların medya kullanma süresine etkileşim fırsatları yaratacak şekilde eşlik etmeleri önerilmektedir. Altı yaşından itibaren ise çocukların medya kullanım sürelerine ve seçtikleri medya türlerine makul sınırlamalar getirmek gerekmektedir. İki yaşından küçük çocukların medyaya maruz bırakılmaması önerisine rağmen medya, bebeklerin hayatında dahi önemli bir role sahip olmaya başlamıştır^[16]. Bebeklere yönelik medya içerikleri hazırlanmakta ve özellikle bebeklere yemek yedirmek için aileler medyadan yardım almaktadırlar. *Baby TV* kanalı ve *Baby Einstein* dizisi gibi medya içerik üreticileri de bebeklerin medyadan eğitim amaçlı yararlanabileceği tezini öne sürmektedir, ancak bu tezi doğrulayan bilimsel kanıtlar yoktur. Türkiye’de büyük bir zincir marketin, 0-1 yaş dönemindeki bebeklere yönelik telefon tutucusu olan mama sandalyeleri satışı yaptığı hala hafızalardadır.

[16] American Academy of Pediatrics, (2001), *Children, Adolescents, and Television*, American Academy of Pediatrics, Committee on Public Education. *Pediatrics*, 107(2):423-6.

Çocukların ekran süresini kısaltmaya çalışmaktan çok eleştirel düşünceye odaklanmak, medya içerikleri hakkında konuşmaya ve düşünmeye alıştırmak gerekmektedir^[17]. Medya okuryazarlığında halk sağlığı bilimi çocukların ekran süresine odaklanırken, sosyal bilimler ise eleştirel düşünmeye odaklanmaktadır. Ekran süresine yönelmek çocuğun iyiliği için önemlidir ve bu bakış açısını tamamen terk etmek mümkün değildir. Ancak nasıl ki çocukları kitaplardan uzak tutarak onların okuryazar olmalarını sağlayamayız; aynı şekilde onları medyadan uzak tutarak da medya okuryazarı olmalarını sağlayamayız^[18]. “21. yüzyılda okuryazarlık, medya okuryazarlığı demektir.” sözü, pedagojik bakış açısı geliştirmenin önemine dikkat çekmektedir^[19]. Üstelik karmaşık eğitim hedeflerine yalnızca sağlık paradigmasıyla ulaşmak mümkün olmayacaktır^[20]. Sağlık ve güvenlik endişelerini göz ardı etmeden “Çocukları nasıl güvende tutarız?” sorusu yerine “Çocukların dijital bir dünyada okuryazar olmalarına nasıl yardımcı olabiliriz?” sorusuyla medya okuryazarlığı eğitimine başlanmalıdır.

Birçok farklı disiplin alanı içine girse de medya okuryazarlığı çocuk hakları kapsamında “katılım hakkı” ile doğrudan ilişkilidir. Katılım hakkı ile herhangi bir araçla haberlerin ve düşüncenin araştırılması söz konusudur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 13. maddesi “çocuğun düşüncesini özgürce açıklama hakkına”,

17. maddesi ise kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik bilgi ve belge edinmesini içermektedir. Medya okuryazarlığı eğitimi çocuk haklarının yaşama geçirilmesi konusunda katkı sağlayabilir.

Türkiye’de iyi bir medya okuryazarlığı eğitimi için gerekli adımlar acilen atılmalıdır. Türkiye’de erken çocukluk eğitim programının medya okuryazarlığı öğrenme yeterlikleriyle güncellenmesi ve medya okuryazarlığı konusunda ailelerin bilinçlendirilmesi bunlardan biridir. Halk kütüphaneleri ya da belediyeler çevrimiçi ücretsiz müfredatlar oluşturarak toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışma ve projelerini arttırabilirler. Üniversiteler, dijital medyanın çocuk gelişimi üzerindeki etkisine yönelik boyamsal araştırmalar yapabilir. **TUİK**, 0-6 yaş arası çocukların medya kullanım alışkanlıklarıyla ilgili istatistiksel veriler toplayarak kamuoyuyla paylaşabilir. Ve **RTÜK**, medya okuryazarlığı perspektifini akıllı işaretler geliştirmenin ötesine taşıyarak eleştirel düşünme eğitimini destekleyebilir ve bu eğitimin 0-6 yaş dönemine hitap eden yayınlarda verilmesine yönelik politikalar geliştirebilir.

KAYNAKÇA

COMMON SENSE MEDIA. (t.y.). <https://www.commonsensemedia.org/character-strengths-and-life-skills/what-is-communication> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

ORLOWSKI, J., (2020), *Social Dilemma*, Netflix.

ROGOW, F., (6 Kasım 2017), *Media Literacy in Early Childhood*, Erikson Institute Media Literacy Report. <https://teccenter.org/>

[17] YEE, A., (2020, October 23), *To Recognize Misinformation in Media, Teach a Generation While it’s Young*, New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/10/23/opinion/truth-media-teach-young.html> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

[18] ROGOW, F., (2015), a.g.e.

[19] Media Literacy Now, (t.y.). <https://medialiteracynow.org/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

[20] ROGOW, F., (2015), a.g.e.

erikson.edu/publications/medialitecreport
(Erişim Tarihi:09.11.2021).

COTE, J., (24 şubat 2020), *What is Media?* <https://www.snhu.edu/aboutus/newsroom/2020/02/what-is-new-media>
(Erişim Tarihi:09.11.2021).

ROGOW, F., (2015), *Media Literacy in Early Childhood Education: Inquiry-Based Technology Integration*. In C. Donohue (Ed.), *Technology and Digital Media in the Early Years*. Routledge.

NATIONAL ASSOCIATION FOR MEDIA LITERACY EDUCATION, (30 Ocak 2021), *Media Literacy*, <https://namle.net/about/> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

LIVINGSTONE, S., (2004), *Media Literacy And the Challenge Of New Information And Communication Technologies*, *The Communication Review*, 7:3-14.

POTTER, J., (2005), *Media Literacy*, 3. Ed. Sage Pub.

HOBBS, R., (2004), *A Review Of School-Based Initiatives In Media Literacy Education*, *American Behavioral Scientist*, 48; 42. <http://abs.sagepub.com/cgi/content/abstract/48/1/42> (Erişim Tarihi:09.11.2021).

SCHEIBE, C.L., ROGOW, F, (2012), *The Teacher's Gudde To Media Literacy. Critical Thinking In A Multimedia World*, Thousand Oaks CA: Corwin.

HERDZINA, J., LAURICELLA, A. R., (2020), *Media Literacy In Early Childhood Report*, *Technology in Early Childhood Center, Erikson Institute*. <https://teccenter.erikson.edu/publications/media-literacy-report/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

DONOHUE, C., (2017), *Media Literacy In Early Childhood: A Critical Conversation*, a symposium at Erikson Institute on June 26, 2017 hosted by TEC Center and NAMLE.

AMERICAN ACADEMY OF PEDIATRICS, (2001), *Children, Adolescents, And Television*, American Academy of Pediatrics, Committee on Public Education, *Pediatrics*, 107(2):423-6.

YEE, A., (23 October 2020), *To Recognize Misinformation In Media, Teach A Generation While It's Young*, *New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2020/10/23/opinion/truth-media-teach-young.html>
(Erişim Tarihi: 09.11.2021).

MEDIA LITERACY NOW (t.y). <https://medialiteracynow.org/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).

Prof. Dr. Levent ERASLAN ile Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

Dijital Dünyada Çocuk

Prof. Dr. Levent ERASLAN

1 975 Karabük doğumlu olan Prof. Dr. Levent ERASLAN, ilk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da, lisans ve lisansüstü eğitimini Ankara'da tamamlamıştır. Eğitim Sosyolojisi alanında doktora sahibi olan ERASLAN, Kırıkkale Üniversitesi'nde, Ankara Üniversitesi'nde ve Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu'nda öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. ERASLAN'ın 23 adet telif kitabı, yüze yakın akademik çalışması ve dört bilimsel başarı ödülü bulunmaktadır. "Sosyal Medya Sosyolojisi" adlı bir kitabı da olan ERASLAN, aynı isimdeki dersi Türkiye'de ilk defa lisans ve lisansüstü eğitiminde okutmuştur. ERASLAN, son iki yılda uluslararası katılımlı 100 bin kişiye ücretsiz eğitim veren bir organizasyon olan Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim Araştırma Merkezi (SODİMER) Başkanlığını yürütmektedir.

Soru- Çocuk Haklarının korunması ve sağlanması için etkili sosyal medya kullanımı nasıl olmalıdır? Ailelere, öğretmenlere ve çocuklara düşen görevler nelerdir?

Levent ERASLAN- Derneğimiz SODİMER'in kuruluş amaçlarından biri bu sorunuzun cevabı aslında. Çocukların

özellikle dijital dünyanın türlü tehlikelerinden ve olumsuz yönlerinden mümkün olduğunca korunması ve buna yönelik bilinç kazanması Derneğimizin başlıca kuruluş amaçlarından biridir. Bu amaçla kamuyu bilgilendirici kapsamda çeşitli işler yapmaktayız. İnsan hakları bağlamında elbette hukuk dalındaki mesleklerle ilişkilidir. Sosyal medya hukuku, sosyal medya etiği yoksa bu süreçte çocuklarımızı dijital dünyadan korumak mümkün değil. Çünkü olası her türlü problem alanlarından en çok etkilenenler özellikle çocuklar ve yaşlılardır. Çocukların fiziken savunmasız güç alanları sosyal medyada da kendisini gösteriyor ne yazık ki. En çok sosyal medya üzerinden istismara uğrayan, kandırılarak sosyal mühendislik yoluyla bilgileri alınan grup çocuklarımız. O yüzden burada önemli olan sosyal medyanın bilinçli kullanımı. Sosyal medya okur yazarlığı demiyorum, çünkü ülkemizde okur yazarlıkla biten her kavram tüketiliyor ne yazık ki. Anne ve babanın buna dönük olarak bilinçli olması, çocuğun çok erken yaşlarda sosyal medya ortamlarına dahil olmaması gibi önerilerle beraber okullarda medya okur yazarlığı dersinin içerisinde sosyal medyada çocukların nelere dikkat edecekleri, hangi davranışlarla yol alacaklarını bizim öğretmemiz gerekiyor. Bu ülkenin yüzde 80'i dijital ortamlarda çeşitli platformlarda online. Ülkemiz, dünyadaki bü-

tüm sosyal medya kullanıcıları arasında ilk 5'tedir. Günde 3 saat 5 dk sosyal medya kullanan bir toplumuz. Bu kadar yoğun bir kullanımda elbette çocuklarımız da büyük problem yaşamaktadır. Çok çeşitli ve belki de geleceklerini olumsuz etkileyecek birçok problemle karşılaşmaktadırlar. Çünkü dijital dünyanın bir özelliği de dijital hafızaya sahip olmasıdır. Yok edilemiyor. Türk Bilişim Hukuku henüz ülkemizde çok oturmadı. Hakim ve savcıların bu konuda henüz çok fazla bir yetkinliği yok. Bu yüzden olaylara, problemlere vakıf olamıyorlar. Sosyal medya olumsuz bir içeriği kaldırmak o kadar zor ki. İlgili yasal platform buna cevap vermiyor. Muhatap yok. Yayın engelleme ise hızlı bir şekilde ve kamuoyu baskısı olmadan ne yazık ki verilemiyor. Bu yüzden sosyal medya hukukunun insan hakları bağlamında tüm tarafları yaşam alanlarındaki herkesi çok net koruması ve kapsayıcı olması gerekiyor. Benim bu konuda iki çalışmam var; "*Çocukluk Sosyolojisi*" ve "*Sosyal Medya Sosyolojisi*". Çocuklar dijital dünyanın farklı platformlarına girip çıkabiliyorlar. Salt dijital dünyanın her türlü problem alanlarında çocuklarımızı koruyucu yasal tedbirler oluşturmalıyız. Bu yasal tedbirlerin yanında çocukları sosyal medyanın zararlarından korumanın yolu onları bu dünyadan uzak tutmak değildir. Önemli olan bu konuda iyi yetişmiş, gelişmelere ve sosyal medya platformlarının iyi ve kötü tüm yönlerine hakim olan anne babalar ve öğretmenlerdir. Çocukların izledikleri içeriklerden tutun sohbet etmek için kullandıkları platformlara kadar her şeyin farkında ve bilincinde anne babalar olmak gerekiyor. Aşırı kontrolcü ve baskıcı olmaya gerek yok tüm bunları çocuklarımızla konuştuğumuzda ve onların anlatmalarına fırsat verdiğimizde onları kolaylıkla koruyabiliriz.

Soru- Sosyal medyada zararlı oyun ve içeriklerden çocukları nasıl korumalıyız? Bilgisayar kullanımında çocuklara kısıtlama getirilmeli midir?

Levent ERASLAN- Oyunları ikiye ayırıyoruz öncelikle. "*Didaktik Öğretici Oyunlar*" ve "*Dijital Tehlikeli Oyunlar*". Şiddeti öğreten, şiddetin nasıl olduğunu uygulamalı gösteren oyunlar var. Bu oyunlar çok büyük bir oranda yüksek teknoloji ve yüksek finansa sahip. Örneğin elinde tavayla adam öldürme motivasyonunu öğreten bir oyun var. **TÜİK**'in geçen ay yaptığı bir araştırmaya göre 5-16 yaş arasında çocukların en çok oynadığı oyun türü savaş oyunları. Atma, vurma, kan, ateş gibi motivasyonlarla insanlara bu hazları yaşatıyor. Bu oyunlar serotonin ve dopamin adlı zihindeki salgıları harekete geçiriyor ve bu bağımlılık yapan salgılar aynı zamanda uyuşturucu maddelerde de vardır. Ne yazık ki bu oyunlarla ilgili de hukuksal bir çözüm yok. Markette kasiyer pin olarak satıyor, televizyonda reklamını görüyoruz. Eric FROMM'a göre şiddet; öğretilbilir ve öğrenilebilen bir olgudur. Biz dijital oyunlara karşı değiliz. Dijital oyunların didaktik boyutu çocukların zihinsel olarak özellikle sağ lobunu tasarım yapma becerisini geliştirir, olay ve olgulara farklı muhakeme becerileri sağlar. Yurt dışında birçok şirket kendi iş görenlerine bazı oyunlar oynatıyor. Bu yüzden anne ve babaları uyarıyoruz. Çocukları dijital tehlikeli oyunlara ve onun şiddet öğreten sarmalına teslim etmemeleri çok değerli. Kriminal saat adını verdiğim bir kavram var. Sosyal medya ve dijital dünyada en çok olayların, problemlerin ve istenmeyen dijital davranışları olduğu bu saatler gece 02.00-05.00 saatleridir. Yetişkin sitelere giriş, kumar, sosyal medya saldırganlığının olduğu bir zaman dilimi. 16 yaşındaki bir çocuk gece 2'de neden hala online. Çünkü belli bir saat sonra kontrol kayboluyor, insanlar farklı

şeyler denemek istiyor. Özellikle pandemi döneminde bunu gördük. Dijital dünya yasaklama, engelleme, ketleme ve tehdit etme değil aksine anlatma ve anlama ile ilişkilidir. Bunu da yapabilmek için anne ve babalara, öğretmenlere, kamuoyuna bilgiler vermek gerekir. Bizim de **SODİMER** olarak birinci misyonumuz budur.

Kısıtlama, yasal metinlerde kendini gösterir. Hangi ülkeler hukuki olarak ceza veriyor diye baktığımızda doğu ülkelerinde bunu görüyoruz. Hangi ülkeler bilinçli, eğitilmiş, uzun vadede ve kalıcı dijital kültüre vurgu yapıyor diye baktığımızda da Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkeleri karşımıza çıkıyor. Bu yüzden dijital dünyanın türlü araçlarına erişilebilirliğin çok kolay olduğu bu günlerde ceza çok da mümkün değil. Derste kaç kişi komşusunun wifi şifresini çaldı diye sorduğumda 24 kişiden 20 kişi el kaldırdı. Baktığınızda bu suç. Ancak insanların wifisini kapatırsan başka yerden ulaşıyor, telefonunu alırsan arkadaşının telefonundan veya internet kafeden bunu kullanıyor.

Soru- Dijital eğitimde fırsat eşitsizliği nasıl çözülmeli, neler yapılmalı? Devlete, bireye, ebeveynlere ve çocuklara düşen görevler nelerdir?

Levent ERASLAN- İşe gitmek zorunda olan, ayakkabı boyacılığı yapan, simit satmaya giden ve üç kuruşa çıraklık yapmak zorunda çocuklar var bu ülkede. Tatil gelince çalışmak zorunda kalan öğretmenler var. O yüzden bunları es geçip kar görüntülerini ortaya koymak bu işin sahte yüzü ne yazık ki. Tatillerde çalışmak zorunda olan çocuklar var ve biz bu çocuklara ne internet verebildik ne de erişebilecek cihaz verebildik. Yıl 2022 insanlar giyilebilir teknoloji, metaverse konuşuyor. Biz Hakkari’de, Van’da, Şırnak’ta doğrudan

sahada çalışırken bambaşka manzaralarla karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Dijital eğitimde aslında önemli olan şu, iyi kullandığı zaman eşit olanaklar sağlıyor. Ara yüz, içerik ve internet hızıyla herkes baktığımızda aynı eğitimi alabiliyor aslında. Doğu, Güneydoğudaki çocuk da.. Ama bu ülke ne yazık ki eğitimde fırsat eşitliğini bir türlü çözemedi. Eğitime erişim hakkı en doğal insan haklarından biridir. Bu hak önceden okullar, öğretmenler, servisler ile ifade ediliyordu günümüzde dijital teknoloji ile ifade ediliyor. Bir evde babasının telefonuyla dört çocuk derse girebilir mi? İnternet çekmiyor diye dağa çıkıp düşen öğretmen var. Dijital eğitimde araç, gereç, içerik niye bulamıyoruz? Okulları açık tutma iradesi önemlidir ancak iki yıldır elde ettiğimiz uzaktan eğitim deneyimi, birikimi şu anda hiç olmamış gibi davranılıyor. Biz STK olarak bu boşluğu doldurmaya çalışıyoruz. Diyoruz ki Dijital Öğretmen Akademisi’nde öğretmenlerimize dijital beceriler kazandıralım. Dijital eğitimde ölçme değerlendirme, planlama gibi her konuyu anlatalım; öğretmenlerimizin teknolojik becerilerini destekleyelim istiyoruz. Bu ülkenin öğretmeni ve öğrencisi eşit şartlarda ve platformlarda yarışmıyor. Birçok televizyon programında söyledim bu ülkenin en büyük problemi konformist akademisyenlerdir. İstanbul’dan oturup İdil’deki ilköğretim okulundaki öğretmenin problemini çözemezsiniz. Sahaya çıkacaksınız. Bizim en büyük öğretmenimiz sahadır. EBA sisteminde yatırımlar bitti bakın. Avrupa Birliği’nin bir raporu var 2022-2027 dijital yol haritası yapmışlar. Biz bu süreci kapatmışız. Dijital alt yapısı olan, bu sisteme daha önceden yatırım yapan ülkeler avantaj kazandı. Burada da en büyük avantajı Uzak Doğu ülkeleri kazandı. Avrupa ülkelerinin bir kısmı çuvalladı. Singapur, Malezya, Çin ve Güney Kore’de bu işlerin iyi gittiğini biliyoruz. Bu iş bu-

günden yarına olmaz. En az 10 yıllık bir alt yapı ve buna dönük bir üretim süreci istiyor. Ülkemiz bu fırsatı yakaladı ancak kaybetti. Dijital kültürün bu ülkeye aşılması ve sağlıklı büyütülmesi lazım. Biz hormonlu büyütüyoruz. Bir anda sosyal medya hesapları artıyor, günlük kullanım artıyor, ticareti artıyor. Sonuç olarak eğitimde fırsat eşitsizliğini kaldırmak hele ki bizim ülkemizde çok ciddi planlama ve çalışmayı gerektiriyor; devlet, anne babalar ve tüm eğitimcilerin bir anlamda bu sürece katkı sunması muhakkak gerekiyor. Önemli olan bugüne kadar elde edilen deneyimleri kaybetmeden sürekli üzerine koyarak çalışmaktır.

Soru- Özellikle ebeveynler, sonrasında çocuklar açısından dijital okur yazarlığı artırmak için neler yapılabilir? Çözüm önerileri olarak ne getirirler?

Levent ERASLAN- Dijital okur yazarlık kavramını reddediyorum ben öncelikle. Böyle bir şey yok. Okur yazarlıkla biten her kavram yok oldu zaten. Dünyanın içinde, çocuklar elinde telefonla uyuyor. İnsanlar otobüste telefonla oynuyor. Dijital dünya yaşamın içinde. Dijital okur yazarlığı değil ancak dijital güvenlik öğretilbilir. Biz bunu yapıyoruz. Dijital güvenlik eğitimleri veriyoruz. Bakın temsilciler atandı sosyal medya platformlarına ancak ofisler yurt dışında, veriler yurt dışında. Nasıl güvenlik sağlanacak böyle? Dijital sömürge vurgusu yaşıyoruz resmen. *“Dont Look Up”* filminde biliyorsunuz bir cep telefonu üreticisi dünyanın sonuna neden oldu. Çünkü ürettiği ürün ona güç ve daha sonra tiranlık kazandırdı. Dijital tiranlık diyorum ben buna.

İki yıl önce bakanın talimatıyla online eğitime geçildi. Altyapı yok, içerik yok ve adı Zoom olan platform hayatımıza girdi.

Öğrencinin de öğretmenin de fırsat eşitliği yoktu. Ders saatinin ayarlanması, uzaktan eğitimin pedagojisi sağlanmadan doğrudan bu uygulamaya geçişle ortaya çok sorun çıktı. Derin öğrenme yoksunluğu diye bir kavram var. Kalıcı olarak çocukta eksiklikler oluştu. İki bilinmeyenli denklemi öğrenmek için bir bilinmeyenli denklemi bilmek lazım. Çocuk bir bilinmeyeni bilmediği için diğerini öğrenemiyor. Kendi eş değer yaş grupları arasında altı ay geriden geliyor çocuk. Sınıfı geçmesinin bir anlamı yok. Yüz yüze eğitimin yerine geçmiyor. Ancak alt yapı ve içeriklerle sağlamlaştırmak gerekiyor. Milli Eğitim iki ay önce dört sınıfa bir test yaptı öğrenme eksikliğini belirlemek için. Belirlendi mi peki giderildi mi? Öğrenme eksikliğini gidermezsen öğrenme yoksunluğu oluşuyor çocukta. Eksik kaldığı için çok tehlikeli eğitimsel ve pedagojik durumlara yol açıyor.

Çocukların şiddet öğreten oyun sarmalına teslim olmamaları, anne ve babaların çocukların dijital ayak izlerini takip etmeleri, yasaklama, engelleme ve tecrit unsuru olarak değil dijital dünyayı anlayarak, anlatarak tedbir almayı öneriyorum. Bu işin dolandırıcılıktan tutun da istismara kadar birçok boyutu var. Örneğin ekşi sözlük gibi sitelerde sahte isimlerle, insanlar hakkında çeşitli ifadeler yazılıyor. Bu platformlarda biliyorsunuz ki bir cevap hakkı yok, eşitlik yok. Aslında insanlar dijital dünyada hukuku yaşayabilse dünyanın en büyük nimeti bu. Hukukçuların da bilişim hukuku alanına yönelerek dijital güvenlik için çalışmaları gerekiyor.

Değerli katkılarınız için çok teşekkür ederiz.

Levent ERASLAN- Ben de çok teşekkür ederim. Sevgi ve saygılarımı sunarım.

Sharenting ile Mücadele'ye "Çocuk Kurtarma Koalisyonu" Tavsiyeleri ve "BM Çocuk Hakları Komitesi, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 25 inci Genel Yorumu" Perspektifinden Bakış

Av. İrem KOLBAKIR
Ankara Barosu ÇHM Üyesi

Evvelce mahremiyet kavramı bedensel gizliliğin korunmasını ifade etmekte iken, artık çevrimiçi alanlarda veri gizliliğinin muhafazasını, kişisel verilerin korunmasını, bir diğer deyişle veri mahremiyetini de ifade eder hale gelmiştir. Kişisel alan ve mahremiyet artık yalnızca fiziki değil, dijital mecralarda da korunması gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevrimiçinde geçirilen sürenin artması, anlık mesajlaşma mecralarının ve sosyal iletişim ağı olan sosyal medya platformlarının kullanımının yaygınlaşması ile yetişkinlerin yanı sıra çocuklar da çevrimiçinde hak ihlallerine maruz kalmaktadır.

"Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) 2018 yılında yayımlanmış olduğu bildiriye tüm dünyada her gün 175 binden fazla çocuğun internet ortamına katılım sağladığını, dijital erişimin çocuklara birtakım yararlar ve fırsatlar sunduğunu belirtmiştir."^[1] Bildiride ayrıca çocukların dijital erişim sağlıyor olmasının beraberinde bir dizi riskleri beraberinde getirdiğine değinilmiştir. (UNICEF, 2018).

[1] SERİN, Hüseyin. "Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlalleri: Ebeveynler ve Öğretmenler Farkında mı?" Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, Özel Sayı, Nisan 2019, s. 1006.

Bildiri incelendiğinde; çocukları dijital dünyanın menfi etkilerinden koruma yükümlülüğünün yerine getirilmesinde aile başta olmak üzere toplumun sosyal ve kültürel bir çok katmanına vazife düştüğü sonucu çıkmaktadır.

Çocukların kendi rızaları ile oyun, sosyal medya platformları ve benzeri uygulamalar yoluyla çevrimiçi alanlara katılmalarının yanı sıra, çevrimiçinde ebeveyn davranışları da, dijital erişimin ortaya çıkarttığı söz konusu risklere kapı aralamaktadır. “Sosyal medya, ebeveynlere birtakım faydalar sağlamakla birlikte, bilinçsizce yapılan paylaşımlar, çocukları yetişkinliğe kadar takip edecek zararlılara sebep olabilmektedir. Ebeveynler farkında olmadan çocuklarının mahremiyet, unutulma hakkını ihmal etmekte ve bunun başkaları tarafından istismar edilmesine aracı olabilmektedir.” [2] İyi niyetle yapılan, masumane olduğu düşünülen bir paylaşım orta ve uzun vadede çocuk açısından telafisi güç zararlara yol açabilmektedir.

Sosyal medyada çocuğa ait içeriklerin anne-babalar tarafından paylaşılması davranışı “sharenting” kavramı ile tanımlanmaktadır. “Kelime, tanım olarak ilk kez Collins sözlüğü tarafından 2015 yılında; ‘çocukları hakkında sosyal medya hesaplarından düzenli ve detaylı olarak paylaşım yapan anne-baba pratiği’ olarak tanımlanmıştır. **Kelime SHARE (paylaşım) ve PARENTING (ebeveynlik) kelimeleri birleştirilerek türetilmiştir.**” [3]

Sharenting vakalarında çocuk bir sosyal medya nesnesi haline getirilmekte olup, sosyal medyada ve bilhassa Instagram, Youtube benzeri platformlarda içerik üretici aktörler olarak yer alan ebeveynler ve dijital içerik üretici olmasa da dijital okur yazarlığı düşük bulunan sıradan ebeveynler tarafından çocuğa ait kişisel verilerin ölçsüz ve orantısız olarak paylaşıldığı ve çocuğun kişisel verilerinin ve mahremiyet hakkının ihlal edildiği gözlemlenmektedir. Bilinçsiz anne babalar tarafından çocuğun en özel anları, görüntüleri şuuruzca paylaşılmakta, çocuk istismar edilmektedir. Bu durum, çocuğun yalnızca kişilik haklarını ihlal etmekle kalmayıp; çocuğu siber taciz, cinsel istismar, psikolojik istismar, siber zorbalık, kişisel verilerinin kötü niyetli kişi veya platformlarca ele geçirilip işlenmesi riskleriyle ve bunlarla tahdidi olmayan bir dizi tehlike ve riskle karşı karşıya getirmektedir.

Çevrimiçinde, bilhassa sosyal medyada çocuğa karşı artan hak ihlalleri uluslararası kuruluşları da konunun ciddiyetine vurgu yapmaya, bu alanda düzenlemeler yapmaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda, gerek Çocuk Kurtarma Koalisyonu yaptığı açıklamalarda, gerekse BM Çocuk Hakları Komitesi aldığı tavsiye kararlarında konunun önemine dikkat çekmekte, bir yandan ebeveynleri olası tehditler bağlamında dikkatli olmaya çağırırken, diğer yandan devletleri ebeveyn tutumlarının değiştirilmesi yönünde gerekli adımları atmaya davet etmektedir.

Çocukları cinsel istismardan korumayı hedefleyen Çocuk Kurtarma Koalisyonu yaptığı açıklamalarda çocukların çevrimiçinde karşı karşıya kaldığı söz konusu risk ve tehditlere dikkat çekmektedir. Koalisyon; pedofililerin, internette yer alan çocukları sinsice izlediklerini (*stalk*), bilgi-

[2] ÇİMKE, Sevim / YILDIRIM, Gürkan, Dilek / POLAT, Sevinc, “Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting.” Güncel Pediatri, C. 16, S. 2, 2018, s. 261.

[3] ERİŞİR, Rabia / ERİŞİR, Deniz, “Yeni Medya ve Çocuk: Instagram Özelinde ‘Sharenting’ (Paylaşanababalık) Örneği.” Yeni Medya, S. 4, s. 53.

lerini paylaştıklarını, istismar için birbirlerine ipucu ve teknik paylaştıklarını belirterek ebeveynleri uyarmaktadır.

“Çocuklar için Mahremiyet” kampanyasını başlatan Koalisyon, aileleri çocukların görsellerini paylaşmadan önce iki kere düşünmeye davet etmektedir. (*Child Rescue Coalition, 2018*). [4]

BM Çocuk Hakları Komitesi ise; 4 Şubat 2021 tarihinde kabul edilen “**BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 25 Numaralı Genel Yorumu**” düzenlemelerinde çocuk haklarının dijital ortamda da geçerli olacağını kabul etmektedir.^[5]

Komite, **BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 25 inci Genel Yorumu**; Yaşama, Gelişme ve Korunma Hakkının düzenlendiği 2.3 maddesi ile;^[6]

“Dijital ortamın sunduğu fırsatlar çocukların gelişiminde önemli ve artan bir rol oynamaktadır ve özellikle de kriz zamanlarında çocukların yaşaması ve korunması için çok önemlidir. Dijital ortam, şiddet ve cinsellik barındıran içerikler, siber agresiflik, taciz, kumar, cinsel taciz ve istismar dâhil olmak üzere taciz ve istismar, suçlular ve teröristler, şiddet yanlısı aşırıcular gibi silahlı grupların intihar veya hayatı tehdit edecek hareketleri teşvik etmesi ve özendirme gibi birçok risk barındırmaktadır. Taraf Devletler çocukların karşılaştığı riskleri tespit etmeli ve çözüm getirmelidir.” “..... Dijital cihazların uygun kullanımı hakkında ebeveynlere, bakıcılara, eğitimcilere ve diğer ilgili aktörlere eğitim verilmeli, tavsiyeler sunul-

malıdır.” ifadeleri ile taraf devletlere dijital mecralarda çocukların maruz kaldığı olası risklerin tespiti ve çözümü bağlamında etkin rol alması gereğinin altını çizmektedir.

Yine aynı Tavsiye Kararı’nda; “*Taraf Devletler çocuklara, ebeveynlere ve bakıcılara ve topluma çocuğun mahremiyet hakkının önemi ve kendi hareketlerinin bu hakkı nasıl tehdit edebileceği konusunda bilgi vermeli-dir. Bu aktörler, çocukları güvende tutarken dijital ortamla ilgili olarak çocukların mahremiyetine saygı gösterebilecekleri ve bunları koruyabilecekleri pratikler hakkında bilgilendirilmelidirler. Ebeveynlerin ve bakıcıların bir çocuğun dijital faaliyetini gözetimi orantılı ve çocuğun gelişen kapasitesiyle uyumlu olmalıdır.*” düzenlemesine yer verilmektedir.^[7]

BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından kabul edilen Genel Yorum 25’de yer alan söz konusu düzenlemeler ile, dijital mecralarda ebeveyn kaynaklı veri mahremiyeti ihlallerinin, bir diğer deyişle “*sharenting*” vakalarının önüne geçilmesi için ebeveynlerin dijital okur yazarlıklarının artırılması bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır.

Sonuç olarak, ebeveynlere dijital okur yazarlık becerisinin kazandırılmasının ve çocuğun dijital alanda maruz kalabileceği tehlikeler hakkında farkındalıklarının artırılmasının çocuğun kişisel verilerinin ölçsüz ve hukuka aykırı olarak paylaşılmasının önüne geçilmesinde efektif bir çözüm olacağı düşünülmektedir.

Çocuğun bağımsız bir birey olduğunun, mahremiyet hakkına sahip bulunduğunun bir kısım ebeveynler tarafından içselleştirilmesinin sağlanması gereği açıktır. Çocuk, bir sosyal medya nesnesi değildir.

[4] ÇAMLI, Eda, “Dijital Ortamda Çocuk Hakları ve Genel Yorum No. 25.” <https://dijital-medyavecocuk.bilgi.edu.tr/2021/03/22/dijital-ortamda-cocuk-haklari-ve-genel-yorum-no-25/> (Erişim Tarihi: 09.09.2021)

[5] ÇAMLI, Eda , a.g.e.

[6] ÇAMLI, Eda, a.g.e.

[7] ÇAMLI, Eda, a.g.e.

Bu doğrultuda, ebeveynlere yönelik olarak “Çocuklar için Dijital Mahremiyet” sağlama yönünde farkındalık artırıcı ve bilinç oluşturuvcu devlet politikaları oluşturulmalıdır. Sivil Toplum Kuruluşları ve Üniversiteler ile birlikte oluşturulacak ortak eylem planlarıyla ebeveynlere çocukların dijital alanda güvenliklerini sağlayıcı, mahremiyetine saygı gösterici ve mahremiyeti koruyucu pratikler yönünde bilinçlendirici eğitimler verilmelidir. Söz konusu pratiklerin, çocukları bekleyen siber taciz, cinsel istismar, psikolojik istismar, siber zorbalık gibi ciddi tehlikeler karşısında acil olarak hayata geçirilmesi gereği açıktır.

ERİŞİR, Rabia / ERİŞİR, Deniz, “Yeni Medya ve Çocuk: Instagram Özelinde ‘Sharenting’ (‘Paylaşanabalık’) Örneği.” Yeni Medya, S. 4, s. 50-64.

<https://turkey.un.org/tr/123211-bmn-in-dijital-koruma-tavsiyeleri-gencler-ve-cocuklarin-katkisiyla-olusturuldu>. (Erişim Tarihi:09.09.2021).

SERİN, Hüseyin, “Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlalleri: Ebeveynler ve Öğretmenler Farkında mı?” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, Özel Sayı, Nisan 2019.

KAYNAKÇA

ÇAMLI, Eda, “Dijital Ortamda Çocuk Hakları ve Genel Yorum No. 25” <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2021/03/22/dijital-ortamda-cocuk-haklari-ve-genel-yorum-no-25/>. (Erişim Tarihi:09.09.2021).

ÇİMKE, Sevim / YILDIRIM Gürkan, Dilek / POLAT, Sevinc, “Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting.” Güncel Pediatri, C. 16, S. 2, 2018, s. 261-267.

Doç.Dr. Elif Gizem UĞURLU ile Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

Medyada Çocuk

Doç. Dr. Elif Gizem UĞURLU

egugurlu@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Sinema Televizyon Bölümünden mezun olduktan sonra bir süre TRT’de çalıştı. 1998 yılında mezun olduğu bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde aldı. 18 yıl Uluslararası Eskişehir Film Festivali’nde Yürütme Kurulu Üyeliği ve Başkan Yardımcılığı görevini üstlendi. Anadolu Üniversitesi Sinema Kültürünü Geliştirme Birimi Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yaptı. TRT, TVA ve TRT Okul için çeşitli televizyon programlarında yönetmenlik yaptı. Sinema ve Televizyon Bölüm Başkan Yardımcılığı görevini üstlendi. Bazı açıköğretim kitaplarında bölüm yazarı ve editör olarak görev yaptı. Ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş bildirileri, ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleleri, kitap bölümleri, kitap editörlükleri, bir kişisel video art sergisi bulunmaktadır. Uluslararası konferansların bilimsel komitelerinde hakemlikleri, çocuk hakları ve medya okuryazarlığı ile ilgili etkinliklerde atölye çalışmaları, jüri üyelikleri, danışmanlık ve eğitimleri bulunmaktadır. 2012 yılında Sinema Kültürüne Katkı Ödülleri kapsamında “En İyi Sinema Makalesi” ödülünü, 2013 yılında Uluslararası bir sempozyumda

“En İyi Bildiri” ödülünü almıştır. Ağırlıklı akademik çalışma alanları çocuk ve medyadır. Halen Anadolu Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümünde Doç. Dr. olarak çalışmakta Çocuk ve İletişim, Yaşlı İle İletişim, Etkileşimli Medya ve Toplum, Film Eleştiri, Film Kuramları gibi ön lisans, lisans ve yüksek lisans dersleri vermektedir.

<https://akademik.anadolu.edu.tr/egugurlu> adresinden yayın bilgilerine ulaşılabilir.

Soru- Doğru kullanıldığı takdirde medyanın çocuk haklarının sağlanması ve korunmasındaki rolü nedir?

Elif Gizem UĞURLU- Medya dediğimizde büyük bir kitleye hitap etme gücüne sahip iletişim araçlarını anlıyoruz. Bunlara kitle iletişim araçları diyoruz. Radyo, televizyon, gazete, dergi geleneksel olarak adlandırılan kitle iletişim araçları. Bir de yeni medya dediğimiz, gündelik kullanımda dijital olarak ifade ettiğimiz, sayısal teknolojiyi kullanan iletişim araçları var. İnternet bağlantısı olan herhangi bir araçla, bilgisayar, telefon, tablet gibi bir yere bağlı kalmadan içeriğe ulaşabildiğimiz iletişim araçlarını anlıyoruz. Yeni medya içerik üretiminde ve içeriğe ulaşımında bazı kolaylıklar sağladı. Ancak olumsuz tarafları da var.

Sizin sorunuz da doğru kullanımı üzerinden. İletişim Bilimleri Fakültesinde seçmeli bir dersim var. “Çocuk ve İletişim”. Fakültemizin farklı bölümlerinden öğrenciler bu dersi alabiliyor. Çocuk hakları konusunda ders yaptığım gün soruyorum; çocuk hakları nelerdir, biliyor musunuz diye. Çocukluk yıllarını geride bırakmış bu gençler çocuk hakları konusunda çok sınırlı bilgiye sahipler. Medyayı doğru kullanarak çocuk haklarını nasıl öğretebiliriz ve işler hale getirebiliriz diye birlikte çeşitli çalışmalar yapıyoruz. Onlar mezun olduklarında bu duyarlılığa sahip olacak olan medya profesyonelleri olacaklar. Başta medyaya içerik üretecek olanların bu konuda eğitimine verilen önemin artması gerekiyor. O kadar derin bir konu ki...

Medyayı iki biçimde kullanabiliriz. Birincisi çocuk ve erişkinlere çocukların hakları olduğu, bunların Türkiye'nin de taraf olduğu bir sözleşme ile kabul edildiği ve bu hakların çocuğun yaşaması, gelişmesi, korunması ve katılımı temelinde neler olduğu anlatılabilir. Bunları bir ders edasında anlatmanın ne kadar sıkıcı olabileceğini tahmin edersiniz. Ama her bir madde çok kıymetli. Medyanın içeriği mesajı çok farklı şekillerde iletebilecek programları, formatları var. Örneğin bir dizi filmde maddelere uygun tavırlar sergilenirse kitleleri etkileme gücüne sahip bu araçtan faydalanılmış olur. Siz hangi programda bir çocuğun kendisine ait kararlar alınırken fikrine başvurulduğunu izlediniz? Reklamların çoğunda çocukların sevimli varlıklar olarak temsil edildiğinin, seyirlik nesne haline getirildiğinin farkında mısınız? Bunun onların gerçek sorunlarının göz ardı edilmesine sebep olabileceğini hiç düşündünüz mü? Ya da çok izlenen yarışmalarda çocuk üzerinden izleyici sayısını artırmayı hedefleyen asıl amacı para kazanmak olan ticari kuruluşun, çocuk şarkıcıyı, çocuk ya-

rışmacıyı komik, sevimli, tecrübesiz göstererek çocuğu birçok bakımdan örselediğini düşündünüz mü? Medyayı çocuk haklarını anlatmak amacıyla kullanabilmek için önce içerik üreticilerini bilinçlendirmek gerekiyor.

Şimdi çocuğun şarkı söylemesinin bundan biraz para kazanmasının ne zararı olabilir ki diyebilirsiniz. Açıklayayım. Çocuğun yer aldığı program gösterime girdikten sonra çevresi tarafından da izleniyor. Bu sırada bulunduğu çevrede bir süre popüler oluyor. Bir süre duygusal açıdan çok mutlu. Ancak ilgi bir süre sonra düşüyor. Çocuk o iltifatları yeniden duymak istiyor ama daha önceki gibi bir popülerlik sağlaması mümkün değil. Bu defa duygusal yıkım başlıyor. Çocuk yıldızlarla yapılan araştırmalara bakıldığında benzer pek çok dramatik öykü buraya bağlanıyor.

İkincisi, karar üreticilere yasa koyuculara farkındalık yaratmak için kullanılabilir. Bugün çocuğu ve çocuk haklarını bilmeyen pek çok insan olduğu gibi yasaların, kararların uygulanması söz konusu olduğunda tercihlerini çocuğun yüksek yararından yana kullanması gerektiğinin farkında olmayan insanlar var. Medya hem çocuk haklarını onlara hatırlatmak hem de verilecek kararların takipçileri olduğu konusunda hassasiyet gösterenlerin varlığını hatırlatmak anlamında da kullanılabilir. Şöyle bir örnek vereyim; diğer pek çok medya metni gibi, reklamlar da anlam, değer, kültür, ideoloji yayan metinlerdir. Ayrıca 6112 sayılı **RTÜK** Kanunu'nun 9. maddesinde reklamların çocukların deneyimsizliklerini, saflıklarını istismar edemeyeceğini, onların fiziksel, zihinsel gelişimlerine zarar veremeyeceğini yazmaktadır. Çocuklara ve yetişkinlere yönelik reklamlarda, arabadan, banka reklamlarına, emlak ticaretinden yağa kadar, çocuğun doğ-

rudan kullanmayacağı ürünlerde çocuğun kullanıldığını görüyoruz. Demek ki aslında çocuklarımızı koruyacak sözleşmelerimiz ve kanunlarımız var ama bunları çocukların yararına uygulama kararı verecek zihniyetin oluşmasını sağlamak gerekiyor. İşte bu noktada da medya bu farkındalığı yaratmak için kullanılabilir.

Aslında yirmi yıl önce Oslo'da çocuk hakları uzmanları medyanın çocuk haklarının gelişmesinde nasıl rol oynayabileceği üzerine çalışmışlar. Beş başlıkta da toplamışlar. Bunları hatırlatarak cevabımı tamamlayayım.

- Medya çocuk haklarını tanıtmada ve korumada önemli role sahiptir.
- Çocuklar yeni medya da dahil olmak üzere medyaya erişim hakları vardır.
- Çocukların medyadan ve medyadaki şiddetten korunma hakları da vardır.
- Medya eğitimine ve medya okuryazarlığı eğitimine de erişme hakları vardır.
- Ve son olarak medyaya katılma hakları vardır.

Soru- Günümüzün yaygın habercilik anlayışı içinde çocuğun etkin bir şekilde korunması için sizce nasıl bir strateji izlenmelidir?

Elif Gizem UĞURLU- Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni incelediğinizde ana maddelerinin bazılarının medya ve çocukla ilgili olduğunu görebilirsiniz. Üç temel alanda bir yol haritamız olmalı. Medyada yapılan haberlerde çocuğun imajı; zavallı, acınacak durumda olan, küçümsenebilecek yavrucağ konumundan kurtarılmalıdır. Güçlü, başarabilen, hedefleri olan yetişkinler ve yaşlılarıyla eşit haklara sahip bireyler olduğu göz ardı edilmeden temsil edilmelidir.

Çocukların mağdur olduğu durumların haberleri yapılmayacak mı? Elbette yapılacak ama çocuğa ve kimliğine zarar vermeden. Bu konuda gösterilmesi gereken hassasiyetler üniversitelerin basın yayın, gazetecilik bölümlerinde ders olarak işleniyor, işlenmeli. Bu haberlerin dengesi de önemli. Çocukların başarıları ve hayalleri de var bunlar da haber değeri olan konular onlar da sunulmalı. Diğer çocukların onlara zarar verebilecek medya içerikleri ya da haberlerinden korunmaları. Her yaş çocuğunun anlama, algılama özelliği farklı. Her haberi, her içeriği yetişkinler gibi değerlendirme kabiliyetleri yoktur. Bu onların eksikliği değil, gelişmelerinin bir parçasıdır. Bu yüzden çocukları korumak gerekir. Sonuncusu da çocukların medyaya katılımının sağlanmasıdır. İzlediğiniz içeriklerin büyük bir çoğunluğu yetişkinlerin fikirleridir. Çocuklar ne düşünüyor diye soruyor muyuz? Onların düşünceleri medyada yer alıyor mu? Kendileri ile ilgili kararlar alınırken onların fikirlerine yer veriliyor mu? Onlarla ilgili yapılan haberlerde onların görüşleri neler diye soruyor muyuz? Onların ciddi konularda görüşlerinin gülmece malzemesi yapmadan alınması ve tarafsızca yansıtılması atılması gereken adımlar arasında sayılabilir.

Soru- Çocukların özne olarak kullanıldığı haber ve reklamlarda fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerinin korunmasının sağlanabilmesi için uyulması gereken medya ilke ve kuralları nelerdir?

Elif Gizem UĞURLU- Aslında çok hassas bir konu. Reklamda çocuk neden kullanılır diye sorarak başlayayım. Araştırmalar diyor ki; çocuk reklama cazibe katar, çocuk reklama inandırıcılık katar, izleyicinin duygularını harekete geçirir. Ürüne çocukla ilgili olsun ya da olmasın reklamlarda çocuk imgesi kullanıldığını

görüyoruz. Hatta çocukta tüketim isteği yaratmak, reklamı yapılan ürünün alınması için ailesini zorlayıcı unsur olarak bile kullanıldığını görüyoruz. Çocuklara geleceğin tüketicileri gözü ile bakıldığında reklamı yapılan ürünün tüketicisi olmaları amacıyla hareket eden reklamlar bile var. Aslında tüm bunların çocukların temsil yolu ile istismarı olduğunu söyleyebilirim. Bir de bunun medyada kullanılan reklama oyuncu, haberde nesne olarak kullanılması durumu var ki o da medyada çocuk istismarının farklı boyutu.

Bunları yapamazsınız diye okuyabileceğimiz sınırları net çizilmiş kurallarımız, kanunlarımız yok. Yine 6112 sayılı **RTÜK** Kanunu'nun 9. maddesini hatırlatacağım ama çocuğun yüksek yararının ne olduğunun iyi anlaşılmamış olması yüzünden reklamlarda, dizilerde, haberlerde kısacası medya içeriklerinde çocukların kullandıklarını görüyoruz.

Bana sorduğunuza göre; *“bence”* diyerek söyleyeyim. Çocuklar deneyimsizdir, evet, bu çok doğal ama deneyimsizliğini ortaya seren, onları bilgisiz, kabiliyetsiz, sakar, gülünecek nesne, komik, sevimli varlıklar olarak gösteren bu kalıpları yeniden üretmenin önüne geçilmeli. Çocukların doğal gelişim süreçleri içindeki durumlarından istifade edilmesinin çocuk haklarına aykırı olduğu içerik üreticileri tarafından iyice anlaşılmalıdır. Çocuklara ve gençlere medyada kendi adlarına konuşma fırsatı tanınmalıdır. Yetişkin davranışları ve kararları çocuklar üzerinde oldukça etkilidir. İfade ettiğim bu hususlar, kendileri hakkında alınan kararların neler olduğu ve yorumları, korkuları, umutları, başarıları bir diğerini değersizleştirmeden ve abartmadan hak ettikleri saygıyı göstererek kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

Haber yaparken başvurulması gereken etik ilkeler var elbette bunlar zaten gazetecilik eğitimi alanlara öğretiliyor ama günümüzde yurttaş gazeteciliği diye bir olgu var. Bu süreçte çocuklarla ilgili yapılacak haberlerde mutlaka uyulması gereken bazı kuralları hatırlatayım. Başta çocuğu riske atacak görüntülerin haberlerin yayımlanmaması gerekir. Onu küçük düşürebilecek, onurunu zedeleyebilecek, üzüntüsünü, acısını hatırlatacak sorular sormamak gerekir. Çocuğun içinde yaşadığı çevreye, kültürel değerlere duyarlılık gösterilmelidir. Diyelim ki bir röportaj ya da mülakat yapacaksınız sadece velinin iznini almak yetmez. Çocuğun da rızası alınmalıdır. Çocuk sömürü ya da cinsel istismar mağduru olmuş olabilir, suçlanmış ya da hüküm giymiş olabilir bu durumlarda çocuğun adı, kimliği görüntüsü paylaşılmamalıdır.

Soru- YouTuber veya YouTube ünlüsü olarak tanınan birtakım kişilerin kendi çocuklarını videolarda oynatmak sureti ile gerçekleştirdikleri ürün pazarlama girişimlerini çocuk hakları ve çocuğun korunması yönünden değerlendirebilir misiniz?

Elif Gizem UĞURLU- Ünlü olmak, şöhret olmak ne kadar cazibesi yüksek kelimeler değil mi? İnsanlar herkesçe bilinmek tanınmak isteyebilirler ama bunu taşımak hiç de kolay değildir. Başlangıçta bu kadar cezbedici görünen ünlü olma durumunu korumak büyük bir enerji ister. Şöhretin kaybı ise yetişkinler için bile başa çıkılması zor bir durumdur. Magazin dünyasındaki kimi şöhretini kaybetmiş ya da sürdürememiş yetişkinlerin ne büyük zorluklarla mücadele ettikleri yine magazin konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Çocukların YouTuber olması durumu ile YouTube ünlüsü kişilerin kendi çocuklarını videolarında kullanmaları konuları bir-

birinden farklı olmakla birlikte çocuklara benzer oranda zarar verici olabilir.

Birinci durumda, çocukların YouTuber olması, çocuğun her defasında daha fazla beğenilmek için bir çabaya gireceğini düşündürüyor. Beğenilmemesi üzerinde stres yaratabilir, kazandığı çevreyi kaybetme korkusuna neden olabilir. Kendini ve yaptıklarını beğendirmek için başkalarının beğenebileceğini düşündüğü kalıplara girmeye çalışarak benlik sorunları yaşayabilir. Yanlış bir hayat tarzı benimsemelerine neden olabilir. Bunları psikologlar daha iyi açıklayacaktır elbette ama çocukları nasıl koruyacağız dersiniz çocuklara çok küçük yaştan itibaren medya eğitimi verilmelidir. Medya eğitimi sadece medyayı nasıl kullanacakları değildir. Medyayı nasıl okumaları gerektiğinin eğitimi de verilmelidir. Medya okuryazarlığı çocukların haklarının bir parçasıdır ve medyaya eleştirel bakabildikleri zaman kendilerini ve haklarını da korumayı öğrenmiş olurlar.

İkinci durumda, YouTube ünlüsü kişilerin kendi çocuklarını videolarında kullanmaları, bence istismarın başka bir çeşididir. Çocuğun rızası olsa bile, oradan elde edilen kazanç çocuk için kullanılıyor olsa bile gelecekte çekilen görüntülerle anılmak istemeyebilir. Ayrıca az önce sözünü ettiğim şekilde çocuk nesneleştiriliyorsa, sevimliliğinden, heyecanlarından yararlanılıyorsa medyadaki yanlış temsillerin üretimine devam ediliyor demektir. Ama çocuğun rızası ile onu ilgilendiren konularda onun görüşlerinin aktarılacağı, birey olarak gereken saygının gösterildiği bir program yapılıyor, içerik sunuluyorsa bu çocuğun medyaya katılımıdır ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de yapmaya çalıştığı bir işlemdir.

Şunu söyleyerek toparlayayım. Medya doğru kullanıldığında hem çocukların yetişmesine hem de çocuk haklarının öğretilmesi ve uygulanmasına katkıda bulunabilir. Konu çok kapsamlı ve çok önemli gündeme getirdiğiniz için çok teşekkür ederim.

Değerli katkılarınız için Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi adına çok teşekkür ederiz.

Elif Gizem UĞURLU- Derginizde yer ayırdığınız için Ben de çok teşekkür ederim.

Sosyal Medya Kullanımında Çocuğun Üstün Yararı; Toplumsal Bir Tercih mi ? Toplumsal Bir Sorumluluk mu?

Av. Yağmur KUŞÇUOĞLU
Ankara Barosu ÇHM Üyesi

Ülkemiz gündeminde özellikle son bir kaç yılda şiddet içerikli haberlerin basın özgürlüğü veya kamuoyunun bilgilendirilmesi amacı doğrultusunda sosyal medyada hızla ve herhangi bir süzgeçten geçirilmeden paylaşılmaya başlandığı görülmektedir. Çoğu zaman sosyal medya üzerinden bir kamuoyu oluşturmak ve kınanan olaya karşı halkın cezalandırma aracı olarak suçu işleyenini ifşa edilmesi amacıyla yapılan bu paylaşımların genellikle hukuka aykırı olduğu tespit edilmekle birlikte bahsedilen paylaşımlar çocuğun üstün yararına zarar vermekte; basın özgürlüğü ve kamuoyunun bilgilendirilmesi amacı küçüğün haklarının korunmasına tercih edilmektedir.

Sosyal medya toplumsal olaylar karşısında insanların duyarlılıklarının artmasında ve bireysel bilinçlendirmenin geliştirilmesinde yadsınamayacak bir öneme sahip olmakla birlikte doğası gereği bu mecrada halk tarafından şiddet içerikli olaylara karşı bir duruş sergilemek ve tepki göstermek amacıyla yapılan paylaşımlar dijital bir linç halini alırken maalesef bu linçten sadece suçu işleyen veya işlediği düşünülen değil suçun mağduru konumundaki küçük ve korunan hakları da etkilenmekte; zarar görmektedir.

Özellikle mağdurun bir küçük olduğu şiddet içerikli olaylarda çocuğun üstün ya-

rarı gözetilerek hareket edilmeli, çocuğun maddi ve manevi bütünlüğü doğrultusunda mahremiyetine yönelik haklarını zedelemeyecek paylaşımlar yapılmalıdır. Bu tip olaylarda haber ajanslarınca kullanılan dilin de bir sonucu olarak görmekteyiz ki somut olaya ilişkin uygulanabilecek kanun maddelerinin hakim ve savcılara ne kadar alan tanıdığı tartışılmaksızın şüphelinin veya sanığın tutuklanmaması veya tutuklandıktan sonra tahliye edilmesi halkın gözünde yargı sistemimizin adaleti sağladığı düşüncesini uyandırarak insanları kendi adaletini aramaya teşvik etmekte ve suçlu olanın cezalandırılması psikolojisiyle halk sosyal medyada kendi adaletini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak, bu paylaşımlar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus çocuğun üstün yararını; sadece şüpheli veya sanığın cezalandırılmasına odaklanılmamalı, olay bir bütün olarak değerlendirilerek küçüğün olay nedeniyle yaşamış olduğu travmanın tekrarlanmaması ve mental olarak olayın etkilerini atlatması toplum olarak ön planda tutulmalıdır.

Şunu belirtmek gerekir ki, bir suçla ilişkin yargılamayı yapabilecek ve suçluya kanunlar çerçevesinde gereken cezayı verebilecek tek mercii mahkemelerdir; ancak görevini hakkıyla yerine getirmeyen veya kendisine verilen takdir yetkisini subjektif bir şekilde kullanan yargı mensupları

karşısında konuşlanan sosyal medya örgütlenmesi, adaletin tesisi açısından oldukça önem arz etmekle birlikte yazımızda bu husus tartışılmamakta, çocuğun üstün yararının gözetilmesi gereken durumlar söz konusu olduğunda sosyal medya kullanımı irdelenmektedir.

Maalesef ülkemizde artan şiddet içerikli olayların bir getirisi olarak ve çoğunlukla yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle, ilgili olaylara ilişkin mağdur küçüğün delil niteliğindeki ifadeleri, çizimleri, ses kayıtları sosyal medyada paylaşılmış ve erişilemeyen bir hızla yayılmasından kaynaklı bu duruma engel olunamamıştır. Yine, mağdurun bir küçük olduğu cinsel istismar olayında şüpheli cezalandırılmak için mağdur çocuğun da bulunduğu fotoğraf sadece çocuğun yüzü sansürlenerek *“herkes bu adamı tanısın, bilsin”* yazılarıyla paylaşılmış ve bu fotoğraf hızla sosyal medyada yayılmıştır. Üzücü olan husus şudur ki, bu fotoğraf paylaşılırken cezalandırılan şüpheli veya sanık değil, mağdur çocuk olmuştur; fotoğraftaki kişiyi tanıyanlar yanındaki çocuğu da elbette ki tanıyacak ve çocuk yaşadığı travmalara yeniden katlanmak zorunda kalacaktır. Toplumun büyük bir kısmı tarafından şiddet içerikli olaya ilişkin yapılan bu paylaşımlar küçüğün *“Unutulma Hakkını”* zedelemekle birlikte Anayasamız tarafından özel olarak koruma altına alınmış *“Çocuğun Üstün Yararı”* kapsamında çocuk haklarına ilişkin hukuki korumaları da işlevsiz kılmaktadır. Bahsedilen delil niteliğindeki çocuğun maddi ve manevi bütünlüğüne ait veriler ile şüpheli veya sanığın aileden biri olduğu durumlarda aile fotoğraflarını bu şekilde paylaşan halk kendi vicdanında adaleti sağladığı düşüncesiyle bir rahatlama yaşarken maalesef olay tarihinden çok daha sonralarında dahi mağdur çocuğun karşısına çıkacağı oldukça muhtemel olan paylaşımlar nedeniyle ya-

şadığı travmayı tekrar tekrar hatırlayacak; içe kapanış, toplumdan uzaklaşma, suçluluk duygusu ya da intihar girişimleri, kendinden küçük çocuklara yönelik zorbalık gibi davranışlar bunu takip edecektir. Bu hususların yaşanmaması için sosyal medyada kullanılan dile, yönlendirilen fikre ve yapılan paylaşımlara oldukça dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu hususlar sosyal medya kullanımına ilişkin toplumsal bir tercih değil; çocukların maddi ve manevi bütünlüklerinin korunması doğrultusunda toplumsal bir sorumluluktur.

Uzman Klinik Psikolog Mustafa MUTLU ile Röportaj

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi

Pandemi Döneminde Çocuklar ve Medyada Çocuk Mağduriyeti

Uzman Klinik Psikolog Mustafa MUTLU

Lisans eğitimini Maltepe Üniversitesi'nde tamamlayan Mustafa MUTLU uzmanlığını Esenyurt Üniversitesi'nde başarıyla tamamlamıştır. Lisans eğitimi sürecinde sokak çocukları ve dezavantajlı çocuklara yönelik çalışmalara aktif olarak katılmıştır. Yüksek lisans eğitimi sürecinde ise Samatya İstanbul Eğitim Araştırma Hastanesi, Zeynep Kamil Kadın Doğum Hastanesi ve Kanuni Sultan Süleyman Devlet Hastanesi'nde hamile kadınlara yönelik projelere destek olmuştur. Özel bir rehabilitasyon merkezinde Otitik ve Down Sendromlu çocuklarla beraber çalışmıştır. Akademik çalışmalarına devam eden Mustafa MUTLU, "Bütüncül Psikoterapi" yaklaşımını benimsemiştir. Psikoterapide ilgi ve araştırma alanları olarak Dinamik Psikoterapi (Masterson - Kernberg - Kohut), Varoluşçu Psikoterapi ve Erickson Stratejik Psikoterapi kuramları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Soru- Pandemi döneminde artan teknoloji kullanımı çocukların psikolojisini ve gelişimini nasıl etkilemektedir?

Mustafa MUTLU- Pandemi sürecinin olumsuz etkilerinin yetişkinlere oranla çocuk ve ergenleri daha çok olumsuz etkile-

diğini görmekteyiz. Çocuklar gelişim aşamasında olduklarından dolayı travmatik dönemlerde yetişkinlere oranla daha fazla kalıcı izlere maruz kalmaktadırlar. Özellikle eğitimin uzaktan eğitime dönmesiyle yeni alışkanlıklar hayatımıza girdi ve tekrardan yüz yüze eğitime adapte olmada ciddi sıkıntılar ortaya çıktı. Pandemiyle birlikte bir anda yoğun teknoloji kullanımı çocukların daha çok dar bir alanda kalmalarına neden oldu. Yaşam alanı daralan çocuk, teknolojik bağımlılığa daha yatkın olmaktadır. Bir yanıyla yaşamı kolaylaştıran teknoloji, kontrolsüz kullanıldığında bireyin psikolojisini ve gelişimini olumsuz etkileyen bir duruma gelmektedir. Sanal bir dünyada çok fazla vakit geçiren çocuk, sosyal yaşama ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Gerçek yaşamın getirmiş olduğu sorumlulukların yarattığı kaygıdan kaçınmak için daha fazla hazzı odaklanarak o kaygıdan uzaklaşmaya çalışır. Sorumluluktan kaçmak isteyen çocuk daha fazla hazzı ihtiyaç duymaya başlar. Bu durum bir döngü halinde devam eder. Pandemi sürecinin getirmiş olduğu belirsizlik te kaygıyı artırmaktadır. Bir açılıp bir kapanan okullar özellikle çocuklarda olumsuz sonuçlara neden olmakta ve geleceğe yönelik güvensizliği artırmaktadır. Çocuklar yetişkinlere oranla ani değişen koşullara karşı ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Bu ani değişen koşullarda, kaygılı ve gü-

vensiz ortamda çocukların bağımlılıklara daha kolay kayabildiklerini görüyoruz. Çocuklar kendilerini ve duygularını ifade edebilecekleri ortamı veya alanı bulamadıklarında içsel kaygılarını yatıştırarak alanlara kayarlar. Bazen bu bir takıntı olur, bazen bir bağımlılık, bazen bir davranış bozukluğu olarak ortaya çıkar. Psikolojik semptomların altında hep ifade edilmemiş ve bastırılmış duygular vardır.

Soru- Çocukların fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişiminde dijital oyunların ve orantısız internet kullanımının etkisi nelerdir? Dijital oyunlar bir tür bağımlılık mıdır ve ailenin/arkadaşların etkisi var mıdır?

Mustafa MUTLU- Dijital oyun veya teknolojik alet kullanımı bir tür bağımlılığa dönüşebilmektedir. Bunun bir bağımlılık olabilmesi için bireyin hayatını olumsuz etkilemesi gerekiyor. Her oyun oynayan bağımlı sınıfına girmez. Yüksek oranda ekran başında kalıyor ve bunun neticesinde bireyin hayatı olumsuz etkileniyorsa bağımlılık oluşuyor demektir. Mesela, çocuk teknolojik alet kullanımından dolayı sosyal yaşama zaman ayıramıyor, derslerine vakit ayıramıyor, ekran dışındaki hayata odaklanmakta sorunlar yaşıyorsa ve bütün yaşamını oyun veya ekran üzerinden anlamlandırmaya başlamışsa, bu durum o birey için artık bir bağımlılık olmuş demektir. Oyun bağımlılığında çocuk, sosyal ve duygusal olarak problemlerle karşımıza çıkar. Birbirinden farklı görülse de internet bağımlılığı ile oyun bağımlılığı benzer süreçleri içerir. Oyun bağımlılığında bireyin kendisini oyun karakteriyle özdeşleştirdiğini görüyoruz. Oyun bağımlılığında diğer bağımlılıklarda olduğu gibi ailenin çok büyük etkisi var. Aile içinde kendisini var edemeyen, ortaya koyamayan, duyguları görülmeyen çocuk kendisini başka bir

alandan ortaya çıkarmaya başlar. Çocuklarıyla sağlıklı bir ilişki kuramayan ailelerde bağımlılıklar daha çok görülmektedir. Bu noktada bağımlılıklar mı aile ilişkisini bozmaktadır ya da bozuk aile ilişkileri mi bağımlılıklara neden olmaktadır. İç içe geçmiş gibi olsa da bağımlılıklarda ailenin çok büyük rolü vardır. Farklı aile tiplerinde de ekran bağımlılığını görüyoruz. Bağımlılık bir neden değil, bir sonuçtur. Bağımlı çocukların aile dinamiklerinde eksik iletişim, huzursuz ortam, aşırı veya abartılı ilgi gösterilmesi, aşırı disiplin tutumları, aile içi şiddet, ebeveynlerin yoğun iş kolikliği göze çarpmaktadır. Özellikle evde kalma sürelerinin arttığı pandemi döneminde çocukların daha fazla hareketsiz kalması fiziksel gelişimi olumsuz etkilemektedir. Bağımlı olan çocuğun ilişkileri de sanal dünyadan oluşmaya başlar. Böylece sosyal becerileri ve ilişkileri olumsuz etkilenir. Sosyal yaşamdan uzaklaşan çocuk tekrardan sosyal ilişkiler kurmaktan kaçınmaya başlar. Sosyalleşemeyen çocuk ileride mesleki olarak ta yine sosyal olmayan meslekleri seçtiğini görüyoruz. Ruhsal olarak içine kapanan çocuk eskiye oranla daha kolay öfkelenmeye başlar. Stres anında ani tepkiler vermeye başlar. Stresli süreci yönetememeye başlar.

Soru- Çocukların yaşadıkları olaylar sebebiyle (köpek saldırısı, cinsel istismar, şiddet, ölüm gibi) sosyal medyada haberlere konu olması ve olay anlarına dair görüntülerinin paylaşılması, kimliklerinin ifşa edilmesi, çocuklarla röportajlar yapılması, yeni mağduriyetler yaşanması ve travmaların tetiklenmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Medyanın haber dili nasıl olmalıdır?

Mustafa MUTLU- Görsel medya veya sosyal medya olsun, izlenme oranına göre kendisine bir değer veya başarı atfettiğinden dolayı, yapmış olduğu haberleri hep

bir merak çerçevesinde sunduğunu görüyoruz. Daha çok izlenebilmesi, daha çok tıklanabilmesi için sansasyonel başlıkların atıldığını, etik değerlerin ve insan haklarının ihlal edildiğiyle sıkça karşılaşıyoruz. Gazetecilik faaliyeti kendi içinde bu ahlaki duyarlılığı göstermesi gerektiği gibi denetleme mekanizmasının da etkin çalışması gerekiyor. Her sosyal medya kullanıcısı farkında olmadan bir gazetecilik faaliyeti içinde olabilir. Bu bağlamda her bireye önemli sorumluluklar düşmektedir. Özellikle sosyal medyayı denetlemenin çok zor olduğu günümüzde ancak her birey kişisel sorumluluğunu alabilecek bir yetiye sahip olmasıyla bunun önüne geçilebilir. Bunun sağlanmasının yolunun da ancak eğitimden geçtiğini görüyoruz. Bu eğitim anlayışı üç beş yıllık bir eğitim ile değil nesiller boyu süren, nesilden nesile aktarılan sağlıklı bir eğitimle ancak mümkün olur. Her cemaatin, vakfın, özel kuruluşların, derneklerin kendi dünya görüşüne göre eğitim anlayışı sunmasıyla eğitim kalitesinin günden güne eridiği gerçeğiyle karşı karşıyayız. Bu farklı eğitim anlayışıyla birbirini anlamakta zorlanan ve başkasının alanına saygı göstermeyen nesiller oluşmuştur. Benim babam senin babanı döver düşüncesinden, benim cemaatim senin cemaatini döver düşüncesine gelmiştir. Bireysel sorumluluğunu alamayan kişi bir başkasını kolayca mağdur edebilmektedir. Bu noktadan çıkış yine duyarlı bir birey ve toplumla mümkündür. Özellikle travmatik olaylarda çocukların kimliklerinin ifşa edilmesi o çocuğun fişlenmesine neden olacak ve bundan dolayı belki de ömür boyu sürecek ikinci bir travmaya maruz kalacaklardır. Zaten travmaya maruz kalmış çocuğa ikinci bir travma yaşatılmaktadır. Genelde siyasi fanatikliğin empatiyi körelttiğini görüyoruz. Eğer kendi camiasından, cemaatinden değilse o kişiye karşı linç çok daha kolay yapılmaktadır. Bu ça-

tışma ortamında çocuklar görülmemekte ve kolayca ihmal edilmektedir. Karşı tarafı etki altına almak veya üste çıkmak için de çocuklar üzerinden bir manipülasyon yapılmaktadır.

Soru- Bazı ünlüler çocukları sayesinde sosyal medyadan para kazanmakta ve çocuklarına ait her türlü özel bilgiyi sayfalarında paylaşmaktadır. Bu durumu çocuğun korunması yönünden değerlendirebilir misiniz?

Mustafa MUTLU- Bu çok tartışmalı bir konu ve sınır nedir, nerde durulmalıdır gibi uzayıp gider. Kendi çocuğumuz olsa da onun sınırlarına ne kadar girebiliriz, onun hakkında nereye kadar karar verebiliriz, buna ebeveynin ne kadar hakkı vardır gibi sorular uzayıp gider. Kültürel durumlar bir nebze tolere edilebilir gibi dursa da, çocuk üzerinden para kazanmanın etik boyutunun tartışılması gerekir. Çocuğuna mendil sattıran ebeveyn ile çocuğunu reklam filminde oynatan veya çocuğu üzerinden sosyal medyada para kazanan ebeveyn arasında nasıl bir fark vardır gibi sorular karşımıza çıkıyor. Bu iki örnekte ahlaki olarak nasıl bir fark var? Ebeveynin çocuğunun her anını sosyal medya da paylaşması çocuğun ihtiyacı değil, ebeveynin ihtiyacının karşılanması durumudur. Ebeveyn çocuğu üzerinden kendisini var etmeye kalkar ve bu arada çocuk olumsuzluğa maruz kalmış olur. Yapılan davranışlarda çocuğa dair bir durum varsa, davranış oluşmadan bir kez daha davranış üzerinde düşünülmesinde fayda var. Çocuklar genel olarak ilgiyi üzerlerinde topladıkları için birçok platformda kullanıldıklarını görmekteyiz. Özellikle çocuklar masumiyeti simgeledikleri için birçok alakasız alanda ekran yüzü olarak kullanılmaktalar. Bunun yanında erkek çocuğun sünnet olmasının veya kız çocuğunun regl başlangıcının sosyal med-

yada ilan edilerek, çocuğun özel alanına bir müdahale olduğunu görüyoruz. Ebeveyn çevreye bir mesaj vermek için çocuğunu kullanmaktadır. Bazı reklamlara baktığımızda reklam içeriğinin çocuklara dair olmamasına rağmen, çocuk oyuncu kullanılarak, ebeveynin reklamda ki çocukla kendi çocuğu arasında özdeşim kurmasını sağlamaya çalışır. Mesela bir araba reklamında huzurlu bir aile imgesi oluşturulup çocuk üzerinden anne babanın ebeveynlik duygularının kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca bazı reklam içeriklerinde çocukların yetişkin rollerine sokulduğunu görüyoruz ki burada hem oynayan oyuncu çocuk ve izleyen çocuklarda olumsuz etkilenebilmektedir. Çocuklar sağlığı ve güven duygularını çağrıştırdığı için sıkça reklamlarda çocuk oyunculara yer verilir ve hem çocuk oyuncular buna alet edilmiş olur hem de izleyicinin duyguları çocuk üzerinden kullanılmış olur.

Değerli katkılarınız için Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi adına çok teşekkür ederiz.

Mustafa MUTLU- Bu röportaj için Ben de sizlere çok teşekkür ederim.